

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

FYRISSTRÅKET

KULTUR, NATUR OCH REKREATION LÄNGS FYRISÅN I UPPSALA

Isabel Johanson
Avdelningen för landskapsarkitektur
Examensarbete vid landskapsarkitektprogrammet
Uppsala 2017

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet

EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

Nivå: Avancerad A2E

© 2017 Isabel Johanson, e-post: isabel_johanson@hotmail.com

Titel på svenska: Fyrisstråket - Kultur, natur och rekreation längs Fyrisån i Uppsala

Title in English: The Fyris path - Culture, Nature and Recreation along the Fyris River in Uppsala

Handledare: Gunilla Lindholm, Institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, Institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Maria Wisselgren, Institutionen för stad och land

Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsman

Originalformat: A4

Nyckelord: kultur, natur, rekreation, gång- och cykelstråk, Fyrisån

Online publication of this work: <http://stud.epsilon.slu.se/>

FÖRORD

Under mina fem år som student på landskapsarkitektprogrammet vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala har jag nästan dagligen cyklat eller gått längs Fyrisån. Jag har upptäckt att jag föredrar att färdas längs det stilla vattnet om jag haft möjlighet och jag har hellre valt den vägen även om det inneburit en lite längre väg mot min destination. Men jag har också upptäckt brister längs med färden som gör att stråket på sina ställen förlorar sina kvaliteter. När det blev dags för mig att skriva mitt examensarbete kom ämnet att handla om just stråken längs ån, där jag gjort inventeringar och analyser som lett fram till förslag på åtgärdsprogram för hur stråken längs ån kan utvecklas. Resultatet av mitt arbete har jag valt att kalla Fyrisstråket, och det är det som du just har börjat läsa. Välkommen!

Uppsala 25 oktober 2016

Isabel Johanson

Fyrisån sett mot stadsparken i oktober 2016. Genom parken leder en del av Fyrisstråket. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

SAMMANFATTNING

Fyrisån i Uppsala har varit avgörande för Uppsalas utveckling genom tiderna. Idag är Uppsala den fjärde största staden i Sverige och invånarantalet väntas öka de kommande åren. I den växande staden är det viktigt med god tillgång och kvalitet på offentliga ytor, samtidigt som biologisk hållbarhet är en stor utmaning. Det här arbetet syftar till att föreslå hur gång- och cykelstråk längs Fyrisån kan utvecklas efter intentionerna i Uppsalas kommuns översiktsplan, det vill säga för att möta en större efterfrågan på rekreativa offentliga miljöer, samtidigt som natur- och kulturvärden längs med ån bevaras och förstärks. Arbetet svarar på frågan: Hur kan gång- och cykelstråk längs Fyrisån utvecklas med fokus på kultur-, natur-, och rekreationsvärden?

I arbetet är begreppen kultur, natur och rekreation centrala. Begreppet kultur har i det här arbetet begränsats till att belysa Uppsalas kulturmiljöer. Begreppet natur har kopplats till artrikedom vid Fyrisåns stränder. Rekreation har undersökts ur perspektivet hur stråken längs Fyrisån kan utvecklas till att bli mer rekreativa. Fyrisstråket används som ett begrepp för att förklara hur de gång- och cykelstråk som ligger närmast Fyrisån inom Uppsalas stadsväv idag ges en gemensam syn i och med det här arbetet.

Arbetet genomfördes i flera delar. Inledningsvis gjordes en översiktlig inventering av hela arbetsområdet. Därefter lästes litteratur om kultur, natur och rekreation utifrån arbetets definitioner och avgränsningar av begreppen. Utifrån dessa togs utgångspunkter för Fyrisstråket fram. Därefter togs förslag fram där inventeringar och analyser ledde fram till åtgärdsprogram för hela stråket och tre representativa delområden.

Utifrån den lästa litteraturen togs följande utgångspunkter fram för Fyrisstråkets utveckling:

Kultur - Bevara Uppsalas kulturhistoria, Använda Uppsalas kulturmiljöer

Natur - Mer vegetation, Lämna död ved, Inte (för)störa

Rekreation - Uppleva natur, Större variation, En helhet, Ökad trygghet, Utan distraktion

Resultatet av arbetet är ett förslag på ett åtgärdsprogram som beskriver hur kultur-, natur- och rekreationsvärden kan stärkas längs Fyrisstråket, utifrån utgångspunkterna som utarbetades i samband med den lästa litteraturen. Hela Fyrisstråket samt Fyrisstråket i tre delområden presenteras var för sig i en beskrivning, en analys och ett förslag på åtgärdsprogram. Åtgärdsprogrammet för Fyrisstråket är av en övergripande karaktär. Det innehåller förslag på översiktliga punkter som skulle kunna tas vidare i en mer detaljerad utformningsplan.

Intentionerna med förslaget till åtgärdsprogram för Fyrisstråket är att det kan fungera som ett dialog- eller beslutsunderlag mellan olika aktörer vid utveckling av stråket. De olika åtgärderna som presenteras i programmet hamnar inom olika utförandefaser, vilket gör att planering, gestaltning och förvaltning ges en samsyn och bidrar till att visa att alla delar behövs för hållbart stadsbyggande. Vid en mer detaljerad studie kan även experter inom olika professioner kopplas in så som biologer, trafikplanerare och kulturhistoriker med flera.

SUMMARY

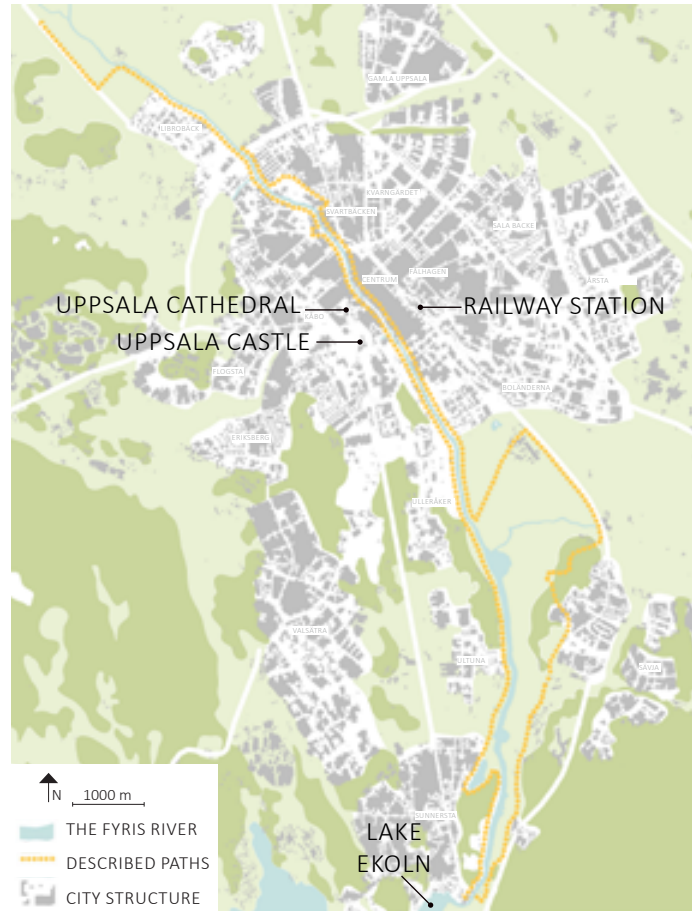
INTRODUCTION

Uppsala is a city in the east of Sweden, located about 60 km north of Stockholm, the capitol of Sweden. The Fyris River, running straight through the city, has in many ways contributed to the development of the city throughout history. Today, with more than 200 000 inhabitants (Uppsala kommun, 2016a), Uppsala is the fourth largest city in Sweden and the population is expected to increase in the near future (Uppsala kommun, 2016b). The river continues to be important for people as well as the wildlife connected to the water (Uppsala kommun, 2010a, s.46) and it runs through the historical centre of the city.

This thesis aims to investigate how pathways for pedestrians and bicyclists along the Fyris River can be developed according to the master plan for Uppsala, that is to say to meet future needs of restorative environments, while natural and cultural values remain and are reinforced. The research question is: How can paths along the Fyris River be developed with focus on cultural-, natural-, and recreational values?

Geographically the area regarded in this thesis consists of the land and/or paths along a 14 km long stretch of the Fyris River. Some limits in the concepts were made: Culture was limited to the physical traces of cultural history in Uppsala, and Nature to the biological values along river shores. Recreation was examined in order to see how the paths could be more restorative based on ideas from environmental psychology. The Fyris path is a term that I used as a collective term for the paths closest to the river within the area.

The research methods were divided into several parts. At first an overall place study was made along the current paths closest to the river within the area. After that, literature was read in order to acquire knowledge about cultural heritage in general and specifically the cultural history of Uppsala (concept: culture), biological values along river shores (concept: nature) and theories of what makes a place recreational (concept: recreation). After that, deeper inventories were made followed by analyses of the whole area and of three subareas, based on the framework from the literature. After the analyses the work process was led on to a more design focused part, where proposals for development programs were made

The city, the river, the paths and the general characters of the described area. (Map source: Uppsala municipality)

The Fyris River runs through the city but also in nature like surroundings like this. (Photo: Isabel Johanson, 2016)

for the whole area and the three representative subareas.

FRAMEWORK

The literature review led to a number of key words for the development of the Fyris Path to be based on, divided on the three main concepts: Culture, Nature and Recreation. The keywords can be seen in the figure to the right.

DEVELOPMENT PROGRAM

The whole area and the three subareas are each presented with a description, an analysis and a development program. The subareas were chosen to represent the different main characteristics of the path since the Fyris River and its surrounding land areas had different characteristics along its stretch. In the centre of the city the building level is dense and the shores of the river are paved (subarea: City Centre). In the outskirts of the inner city there are fewer buildings and the river runs through park-like surroundings (subarea: Southern Librobäck/Tunaberg). On the south edge of the city between the inner city and its rural surroundings, the landscape and the river have a more natural character (subarea: Ulleråker/Ultuna).

The descriptions for the whole area and the three subareas are focused on the main characteristics of the paths closest to the Fyris River. The analyses are based on the literature review and is applied on the inventories of each area. The development programs take the analyses further and proposals for discovered weaknesses of the paths are presented. The programs are of an overall character that can be used as a base for a more detailed study.

REFLECTIONS

The concepts Culture, Nature and Recreation has been in focus in this thesis. I delimited and specified the concepts, which I believe were realistic but it was also difficult to combine the concepts. For example, a natural value might at one spot have been at the same place as a cultural value, but at another place a cultural value might have diminished a natural value. Also some values were more objective and some more subjective than others. That is often a part of being a landscape architect, to be able to see the whole complexity of a problem and to combine different interests (Sveriges arkitekter, 2016). While that has been challenging for me in this thesis

KEYWORDS FOR THE FYRIS PATH

CULTURE:

PRESERVE THE CULTURAL HISTORY OF UPPSALA
USE THE HISTORICAL ENVIRONMENTS OF UPPSALA

NATURE:

MORE VEGETATION
LEAVE DEAD WOOD
DO NOT DISTURB

RECREATION:

EXPERIENCE NATURE
GREATER VARIATION
A COHERENT PATH
INCREASED SENCE OF SECURITY
WITHOUT DISTRACTIONS

The keywords from the literature review for the proposals to be based on.

The whole area and three representative subareas were described and analysed. A development program were proposed for each of them. (Map source: Uppsala municipality)

it has also been of relevance in order to make realistic proposals.

The proposal for development program in this thesis was based on the intentions of the master plan of Uppsala. Strategies in master plans can be specific or general and sometimes diffuse (Nyström and Tonell, 2012).

This program can be a useful tool in order to make the whole length of the Fyris path a public place of high quality. Development of the path would concern different land owners and other actors. The different proposals are also on different levels of the building process as they are of a planning, designing and management level. A proposal for a development program like this could work as a document for creating an altogether view of the path where no part is more important than another. Since the result is of a general character it could be used as an inspiration for more detailed development plans of the area. If taken to a further level, the issues concerning ground material, road signs, and connections to Uppsala's net of bike lanes should be considered. In a closer study, experts in the fields of biology, ecology, traffic planning and cultural heritage should be involved.

INNEHÅLL

INLEDNING 9

INTRODUKTION	10
ARBETSOMRÅDET	12
METOD	13

UTGÅNGSPUNKTER 15

FÖRVALTA STADENS KULTURMILJÖER	16
NATURVÄRDEN VID ÅN	18
ETT REKREATIVT STRÅK	20

ÅTGÄRDSPROGRAM 22

INLEDNING	23
HELA FYRISSTRÅKET	24
FYRISSTRÅKET I SÖDRA LIBROBÄCK/ TUNABERG	28
FYRISSTRÅKET I CENTRUM	32
FYRISSTRÅKET I ULLERÅKER/ULTUNA	36

REFLEKTION 40

REFLEKTION	41
------------	----

REFERENSER 43

REFERENSER	44
------------	----

INLEDNING

VAD, VARFÖR OCH HUR

INTRODUKTION

Uppsala är beläget i östra Sverige, ungefär 60 km norr om Stockholm. Fyrisån som rinner mitt genom staden har varit avgörande för stadens utveckling. Ett vadställe över vattendraget gjorde att land- och vattenvägar korsades för ungefär 1000 år sedan. Platsen växte till en stad som fick namnet Uppsala (Lundberg u.å.). Idag har staden vid Fyrisån drygt 200 000 invånare och är sett till befolkningsantal den fjärde största kommunen i Sverige (Uppsala kommun 2016a). Befolkningen i Uppsala kommun har ökat med över 2000 personer per år de senaste åren (Uppsala kommun 2016a), och väntas dessutom fortsätta öka ytterligare den närmaste framtiden (Uppsala kommun 2016b).

Trots att staden idag sträcker sig även långt bort från Fyrisån har vattendraget fortfarande en viktig roll för Uppsala. Ån rinner genom den centrala stadskärnan där många kulturhistoriska byggnader finns, och utanför stadskärnan är ån en viktig resurs för såväl djur- och växtliv som för stadens människor. Enligt Uppsala kommuns gällande översiktsplan har Fyrisåns stränder idag ett stort värde genom såväl kvaliteter för människors friluftsliv som en plats med en rik natur (Uppsala kommun 2010a s.46). Men kommunen pekar också på att ännu fler möjligheter finns för rörelsestråken längs ån. I översiktsplanen står att:

Hela åstråket med sin varierade karaktär ger stora möjligheter till att utveckla områdets natur-, kultur- och rekreationsvärden.

(Uppsala kommun 2010a s. 46)

Åstråket ska värnas och utvecklas som ett attraktivt sammanhängande stråk i hela sin sträckning. Dess sociala och rekreativa värden stärks, med stor hänsyn till befintliga natur- och kulturvärden.

(Uppsala kommun 2010a s. 46)

I den växande staden, där förtätning leder till allt mindre grönyta per invånare, blir tillgång och kvalitet på offentliga ytor allt viktigare (Boverket 2007a). Samtidigt är biologisk hållbarhet en av vår tids stora utmaningar, och något som inte per automatik går hand i hand med ökad bebyggelse. Att kunna ta tillvara på och utveckla flera olika intressen vid stadsbyggande är en viktig del av landskapsarkitektens kompetensområde (Sveriges

Arkitekter, 2016). En utveckling av Fyrisåns närliggande landområden kan ses som ett exempel på detta. Att öka människors möjlighet till rekreation längs med Fyrisåns stränder men samtidigt ta tillvara på de biologiska och kulturella kvalitéer som finns är därför en intressant fråga för mig som blivande landskapsarkitekt att undersöka.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Det här arbetet syftar till att föreslå hur gång- och cykelstråk längs Fyrisån kan utvecklas efter intentionerna i Uppsala kommuns översiktsplan, det vill säga för att möta en större efterfrågan på rekreativa offentliga miljöer, samtidigt som natur- och kulturvärden längs med ån bevaras och förstärks.

Arbetet utgår från frågeställningen: Hur kan gång- och cykelstråk längs Fyrisån utvecklas med fokus på kultur-, natur-, och rekreationsvärden?

AVGRÄNSNINGAR

Fyrisån är lång, omkring 80 km (Nationalencyklopedin 2016a). För att avgränsa området som arbetet behandlar kommer endast delen av Fyrisån som finns inom Uppsala stad att tas med. Detta enligt vad Uppsala kommun benämner som inom stadsväven i den gällande översiktsplanen för kommunen. Innebörden blir att benämningen Fyrisån i det här arbetet syftar till den del av Fyrisån som sträcker sig mellan den punkt där ån går samman med Junkilsån, och nerströms till åns utlopp i sjön Ekoln (Uppsala kommun 2010b). Detta motsvarar en sträckning på omkring 14 km. Vidare kommer endast de landområden som ligger i anslutning till Fyrisån och/eller den gång- och cykelväg som ligger i närmast anslutning till ån att beröras. Staden, ån, och de befintliga stråken längs ån kan ses i kartan på sidan 12.

DEFINITIONER

Genom hela arbetet återkommer begreppet Fyrisstråket. Med Fyrisstråket avser jag hur de gång- och cykelstråk som ligger närmast Fyrisån idag ses som ett och samma stråk i det här arbetet. Fyrisstråket är alltså en sammanslagning av de befintliga stråk som redan finns i anslutning till Fyrisån i Uppsala.

I arbetet är begreppen kultur, natur och rekreation centrala. Eftersom begreppen kan innefatta många olika

faktorer har jag avgränsat enligt följande:

Kultur: Eftersom Uppsala är en stad rik på kulturhistoria har jag avgränsat betydelsen av begreppet kultur till att belysa Uppsalas kulturmiljöer i det här arbetet. Kulturmiljöer kan vara i stadsmiljö eller på landsbygden, och vara enskilda objekt eller hela landskap, men har gemensamt att de är påverkade av människan och har ett historiskt och geografiskt samband (Uppsala kommun, 2014).

Natur: I strandzonen intill vattendrag finns flera olika faktorer som generellt verkar positivt för den biologiska mångfalden (Bjelke och Sundberg, 2014). Jag har därför i det här arbetet kopplat begreppet natur till artrikedom intill stränder och dessutom avgränsat omfattningen till de biotoper som kan vara aktuella längs Fyrisån, det vill säga sötvattenstränder intill rinnande vattendrag.

Rekreation: Rekreation betyder “Återhämtande av krafter genom vistelse i avkopplande miljö” (Nationalencyklopedin, 2016b). Hartig (2005) menar att forskning kring rekreation ofta baseras på tesen att störst återhämtning sker i naturliga miljöer. I det här arbetet har jag fokuserat på vilka faktorer som skulle kunna bidra till att stråken längs Fyrisån kan utvecklas till att bli mer rekreativa.

MÅL

Fysisk planering är komplicerat. Det finns många olika intressen att ta tillvara på och det kan vara svårt att förutse risker. Kommunernas översiktsplaner kan vara diffusa eftersom det är omöjligt för kommunen att förutse alla konsekvenser av ett handlande vilket gör det riskabelt att binda sig till en viss typ av åtgärd om det inte är helt nödvändigt (Nyström och Tonell, 2012). Mitt mål med det här arbetet är att ta fram ett åtgärdsprogram för Fyrisstråket som ligger på en detaljeringsgrad mellan översiktsplan och platsspecifik gestaltning. Min intention med åtgärdsprogrammet är att det ska kunna vara användbart där exakta detaljer inte är fastställda men där avsikten är att visa karaktären på utformningen. För att Fyrisstråket ska få en helhet där dess olika delar hänger ihop **är** ett åtgärdsprogram ett bra verktyg, till exempel för att fungera som ett diskussions- eller beslutsunderlag för olika markägare, förvaltare eller andra aktörer.

ARBETSOMRÅDET

Planillustration över Uppsala stad, med bebyggelsestruktur, Fyrisån och de undersökta stråken. Skala 1:50 000. (Kartans källa: Uppsala kommun)

METOD

För att i enlighet med intentionerna i Uppsala kommuns översiktsplan få en större förståelse för hur man kan utveckla stråken längs Fyrisån delades arbetet upp i flera delar.

Till en början genomfördes en övergripande inventering av hela arbetsområdet. Den inledande inventeringen gjordes för att få en överskådlig bild av de stråk som finns längs ån. Därefter lästes litteratur kopplat till kultur, natur och rekreation. Litteraturen öppnade upp ögonen för särskilda företeelser att observera längs stråket som är relevanta utifrån de tre aspekterna. Efter det genomfördes ytterligare inventeringar av arbetsområdet med de särskilda aspekterna i fokus. Med hjälp av inventeringen gjordes en beskrivning av stråkets delar, som sedan analyserades med avseende på tillgångar och brister utifrån litteraturen. Därifrån utarbetades ett åtgärdsprogram, för att lyfta fram tillgångarna och åtgärda bristerna för hela området och tre representativa delområden.

ÖVERGRIPANDE INVENTERING

För att kunna komma med förslag på hur en plats kan utvecklas behövs en god uppfattning om hur platsen ser ut idag.

Den inledande inventeringen gjordes dels genom att studera kartmaterial över området, dels genom att på plats uppleva stråken. Kartmaterialet användes för att inventera befintliga stråk, samt bebyggelsestruktur och övergripande områdeskaraktär intill stråken. Sedan inventerades stråken på plats där visuella intryck observerades med anteckningar och fotografier. Här observerades markanvändning och bebyggelse intill ån, vegetation intill ån och stråken, samt Fyrisåns karaktär i form av hur orörd/naturlig stranden var. Platsstudierna genomfördes med cykel och till fots under dagtid i mars 2016.

LITTERATUR

Det här arbetet fokuserar på kultur-, natur- och rekreationsvärden i den fysiska miljön, och hur de kan användas och utvecklas. Både kultur- och naturmiljöforskning är mycket vida områden. Litteratursökningen inriktades därför mot kultur- och naturmiljöbevarande, som har både med planering och

förvaltning att göra. Beträffande rekreation valde jag inriktningen miljöpsykologi, särskilt den forskning som har med naturens rekreativa effekter att göra.

Litteratur om kulturvärden hittades genom sökningar på Sveriges lantbruksuniversitets biblioteks sökfunktion. Nyckelord som jag letade efter var kulturarv, kulturmiljö och kulturhistoria. Böcker som inte berörde hur kulturmiljöer kan/bör bevaras eller användas uteslöts. Jag hittade också information om kulturmiljöer på Riksantikvarieämbetets hemsida. För att få kunskaper om Uppsalas kulturhistoria läste jag också om Uppsalas historia i allmänhet och i synnerhet kulturmiljöer vid Fyrisån. Uppsalas stadsbibliotek hade den mest relevanta litteraturen för det ändamålet. Litteraturen hittades genom att manuellt se över innehållet i bibliotekets så kallade Uppsalahylla där jag uteslöt böcker som var begränsade till en viss tidsepok eller en viss del av Uppsala. Slutligen läste jag även Uppsala kommuns kulturmiljöprogram.

Litteratur om naturvärden vid vattendrag lästes med fokus på hur och varför strandzonen är viktig för biologisk mångfald, hur markanvändningen kring vatten påverkar detta, och risker och möjligheter för strandens biologiska värden. Litteraturen hittades genom både sökningar på Sveriges lantbruksuniversitets biblioteks söktjänst samt på sökmotorn Google. Litteraturen bestod främst av kurslitteratur samt statliga rapporter inom ämnet. Nyckelord som jag använde i sökningarna var strandzon, strand, sötvatten, vattendrag, ekoton, övergångszon, våtmark och liknande. Jag utgick från sådana biotoper som var aktuella efter vad jag funnit att stränderna längs Fyrisån innehåller i den övergripande inventeringen av området.

Rekreation undersöktes genom att läsa litteratur som berörde forskning om miljöpsykologi förmedlat med ett vetenskapligt förhållningssätt. Boken Svensk Miljöpsykologi användes som huvudsaklig informationskälla eftersom den var en antologi av flera forskare inom fältet. Utifrån den kunde jag sedan hitta böcker av andra erkända forskare inom ämnet.

INVENTERING – ANALYS – PROGRAM

Efter inläsningen om kultur, natur och rekreation gjordes ytterligare platsstudier för att förstå området bättre utifrån

fakta och vedertagna teorier som jag läst om i den sökta litteraturen. Inventeringarna gjordes genom att visuellt uppleva stråken och dokumenterades med fotografier och anteckningar. Inventeringen gjordes genom att cykla längs stråken och pågick under dagtid i olika omgångar under april-juni 2016.

Materialet från platsstudierna analyserades med hjälp av utgångspunkter som sammanställdes under inläsningen om kultur, natur och rekreation samt utifrån mina upplevelser av delområdena liksom av stråkets sträckning som helhet. Analysen tog fasta på hur väl stråket stämde överens med de utgångspunkterna och var de inte gjorde det.

I nästa steg av arbetsprocessen togs inventeringarna och analyserna vidare till en mer problemlösningssinriktad nivå. Analyserna låg som grund till ett åtgärdsprogram för området som helhet samt tre delområden som jag tyckte representerade stråket. Programmet utgår från nuvarande situationer men ytterligare detaljstudier är nödvändiga för ett mer detaljerat gestaltungsförslag.

UTGÅNGSPUNKTER

NATUR, KULTUR OCH REKREATION

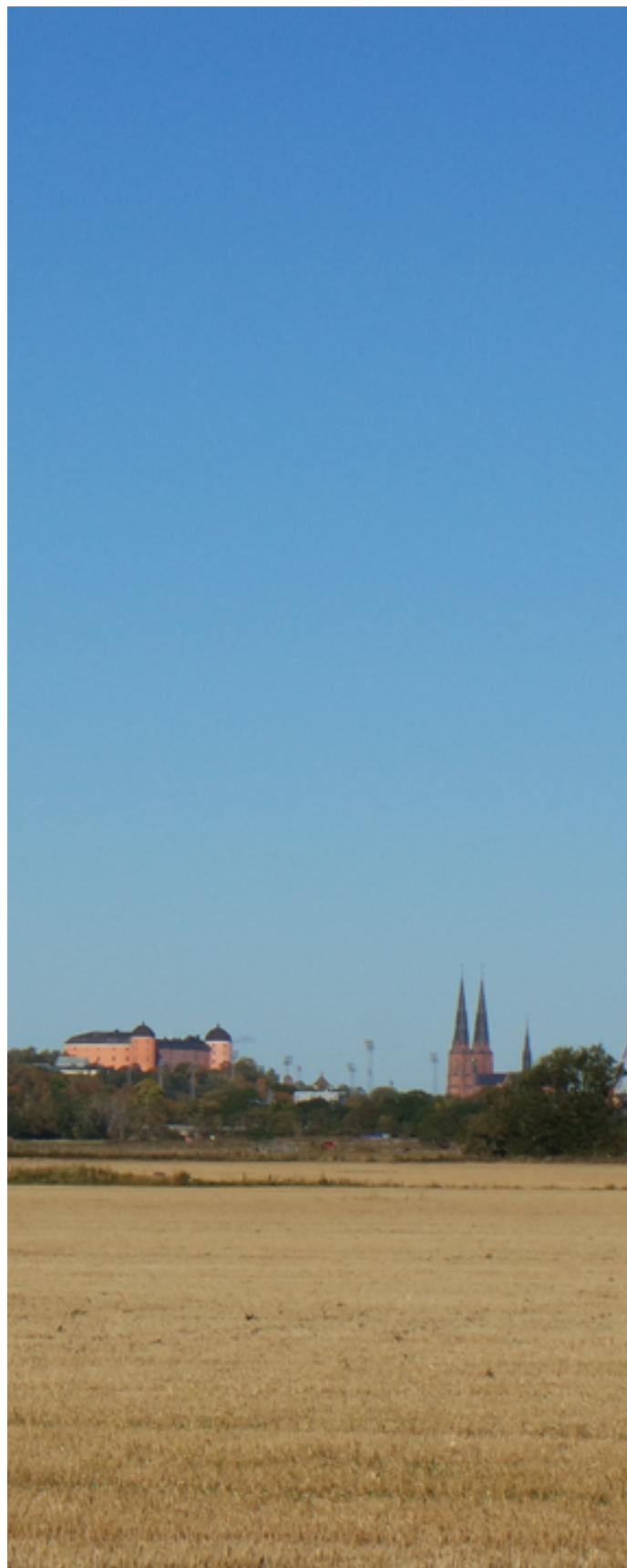
FÖRVALTA STADENS KULTURMILJÖER

Vad som är en kulturmiljö kan vara svårt att definiera. De går inte att hänvisa till att de berör en enskild tidsepok eller till att de bara innehåller en viss typ av objekt. En kulturmiljö kan härröra från förhistorisk tid eller vara bara några decennier gammalt, det kan innefatta ett enskilt bostadshus eller hela landskap. Oavsett om det är något vardagligt eller ovanligt spektakulärt i kulturmiljön så kan det vara kulturhistoriskt viktigt att bevara (Riksantikvarieämbetet, 2011a). Vad som är kulturhistoria eller kulturmiljö är i en ständigt pågående process. Det som är nytt nu kommer också att bli gammalt, och det som vi bygger idag kommer någon gång att bli kulturhistoria (Riksantikvarieämbetet, 2011b).

Bevarandet av kulturmiljöer är viktigt av flera orsaker enligt Schnell (1990). Dels handlar det om att det är onödigt att inte bevara sådant som istället med enkla medel kan komma till nytta, som till exempel gamla hus som kan renoveras till att fungera som boende. Dels handlar det om att det finns affektionsvärden kopplade till dessa miljöer som inte går att mäta i ekonomisk vinst eller med andra rationella medel. Tills sist handlar det också om att de kulturhistoriska miljöerna kan berätta något om gångna tider för oss, och utgör på så vis en berättelse om varför vi i modern tid lever som vi gör.

Det är inte bara stadslandskap som kan vara kulturmiljöer, även landskapet runt om städerna är ofta i stor grad påverkat av människan. Till kulturlandskapet har under långa tider kontinuerligt brukande av jorden gjort att särskilda ekosystem bildats, något som Riksantikvarieämbetet (RAÄ) (2012) kallar för det biologiska kulturarvet. De anser att det är viktigt att vårda det biologiska kulturarvet för att det är en nyckel till att förstå kulturhistoria men också för att det bidrar till en större biologisk mångfald. Många kulturlandskap som har funnits har antingen växt igen med annan vegetation eller så har skötselmetoderna övergått till mer moderna (RAÄ, 2012).

Riksantikvarieämbetet (2011b) menar att kulturmiljöer ska användas av människor, något som leder till flera fördelar. En direkt vinst med att använda kulturmiljöer är till exempel intäkter av turism och att kulturmiljöer ofta bidrar till en tilltalande boendemiljö. Mer långsiktigt skapar kulturmiljöer en känsla av identitet och

Uppsalas slott och domkyrka sett från Kungsängen. Kulturmiljöer både i och utanför staden är viktiga att bevara. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

sammanhållning mellan människor. Dessutom är det ofta i kulturlandskapet vi söker oss för att finna lugn (Schnell, 1990).

UPPSALAS KULTURHISTORIA

Uppsalatraktens kulturhistoria börjar långt tillbaka i tiden. Efter den senaste istidens slut för omkring 10 000 år sedan låg stora delar av det uppländska landskapet under vatten. I den skärgårdsmiljö som sakta steg ur havet genom landhöjningen levde människor som livnärde sig på jakt och fiske. Så småningom började de slå sig ner för att bedriva jordbruk i de näringsrika lerjordarna som var resultatet av sedimentationen i inlandsisens smältvatten (Thunman, 1995). För omkring 1000 år sedan hade landhöjningen gått så pass långt att det som idag kallas Fyrisån fick en grundare del som gick att vada över vid det vi idag kallar Kvarnfallet och som ligger mitt i centrala Uppsala (Harnesk och Oscarsson, 1995). Isen hade lämnat efter sig rullstensåsar runt om i landet (Sveriges geologiska undersökning, 2016), och den ås som går genom Uppsala korsar Fyrisån vid just Kvarnfallet (Harnesk och Oscarsson, 1995). Vadstället blev så småningom en knutpunkt där land- och vattenvägar för handel möttes. På 1100-talet hade handelsplatsen vuxit till en liten stad (Harnesk och Oscarsson, 1995).

På 1200-talet flyttades kyrkomakten över från det som idag heter Gamla Uppsala till Östra Aros som i och med detta övertog namnet Uppsala. I och med det inleddes också bygget av Uppsala domkyrka (Harnesk och Oscarsson, 1995) som än i dag kan ses över stora delar av staden från dess placering intill ån i närheten av Kvarnfallet. Flera andra medeltida byggnader och strukturer kring Kvarnfallet finns också kvar. Under stora delar av medeltiden hade kyrkan stort inflytande och stod bland annat för all undervisning. När allt fler sökte sig till andra europeiska länders universitet för att bli skolade till präster, insåg man att det behövdes ett universitet även i Sverige (Harnesk och Oscarsson, 1995). Uppsala universitet grundades 1477 som det första i landet (Lundberg u.å.), något som haft stor betydelse för Uppsalas historia ända fram till idag. Carolina Rediviva är Sveriges största och äldsta universitetsbibliotek, och byggnaden har en framträdande placering uppe på åsen strax intill domkyrkan (Statens fastighetsverk, 2016a).

Ytterligare lite söder om Carolina Rediviva står Uppsala slott, även det uppe på åsen och synligt på långt håll. De äldsta delarna är kvar sedan Gustav Vasas tid som regent på 1500-talet, medan andra delar byggts om och till under 1700- och 1800-talet (Statens fastighetsverk (SFV) 2016b). På Slottet har många viktiga historiska händelser ägt rum, bland annat kungliga kröningar och Drottning Kristinas abdikering (SFV 2016b).

Enigt Uppsala kommuns kulturmiljöprogram (Uppsala kommun, 2014) finns särskilda kännetecken som representerar Uppsala. Det är dels de geologiska förutsättningarna som skapar en identitet för staden. Dessa är Fyrisån och rullstensåsen som löper genom stadskärnan samt den bördiga jordbruksmarken runt om staden som brukats sedan lång tid tillbaka. Dels är det bebyggelsestrukturen som berättar om Uppsalas historia och framväxt där Domkyrkan, Slottet och Universitetet står i centrum, och bidrar till en del av Uppsalas kända siluett (Domkyrkan, Slottet och universitetsbiblioteket Carolina Rediviva) som ses från långt håll i det platta landskapet runt staden.

UTGÅNGSPUNKTER FÖR FYRISSTRÅKET

BEVARA UPPSALAS KULTURHISTORIA

Det är av flera anledningar viktigt att bevara en stads kulturhistoria. Längs Fyrisstråket ska kulturlandskapet bevaras genom att värna om det befintliga, till exempel vid placeringen av stråket. Genom att behålla sträckningen på vägar och stråk som finns idag minskar risken att kulturhistoriska miljöer går förlorade, och även att markens skötsel ändras vilket kan påverka det biologiska kulturarvet.

ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER

Kulturmiljöer är till liten nytta om ingen känner till dem. Fyrisstråket ska bidra till att uppmärksamma kulturhistoriska objekt, miljöer och landskap och uppmuntra till att använda dem. Fyrisstråket ska dras så att kulturhistoriska byggnader syns, särskilt stadens siluett med kyrkan, slottet och universitetsbyggnaden Carolina Rediviva, samt de identitetsskapande elementen Fyrisån, rullstensåsen och slättlandskapet.

NATURVÄRDEN VID ÅN

I landskapet förekommer flera olika naturtyper, även kallat biotoper (Hjort, 2003). Helt olika biotoper kan ligga bredvid varandra men har vanligtvis inte en knivskarp gräns mellan var den ena biotopen slutar och den andra tar vid. Normalt är det snarare så att gränserna tar vid successivt, i det som kallas för övergångszon eller ekoton. Medan de två mötande biotoperna har vissa arter knutna till sig kan ekotoner innehålla organismer från båda habitaterna vilket ofta gör dessa zoner mycket artrika (Hjort, 2003). Ekotoner kan dessutom innehålla ytterligare arter som inte finns i någon av de båda mötande biotoperna. Stränder längs vatten är ett exempel där en sådan övergångszon skapas, som skiljer sig från själva vattnets ekosystem liksom omgivande fast mark (Nationalencyklopedin, 2016c). Det finns mycket som påverkar antalet och sammansättningen av arter intill vatten, till exempel topografi, jordart, luftfuktighet och ljus- vind och vågförhållanden. Men gemensamt för stränder intill sötvatten är just att de ofta är artrika, och har ett särskilt växt- och djurliv (Bjelke och Sundberg, 2014). Men det finns ytterligare faktorer som kan antingen förbättra eller försämra möjligheterna till biologisk mångfald längs stränder, och som går att påverka och ändra.

Vegetation vid vatten är en faktor som har betydelse för både växt- och djurliv. Degerman, Halldén och Törnblom (2005) nämner bland annat flera studier som visat på att död ved, det vill säga löst växtmaterial, är av betydelse för biodiversitet både i och intill vatten. Vegetation intill ett vattendrag ökar nämligen mängden död ved både i vattnet och på stranden (Degerman, Halldén och Törnblom, 2005). Den döda veden ger livsmöjligheter bland annat åt många olika insekter (Lundwall och Isaksson, 2006). Klumpar av organiskt material som förs med vattnet kan också ta med sig frön till nya områden nedströms (Degerman, Halldén och Törnblom, 2005). Andra biologiskt positiva effekter som hög vegetation har nära vatten är att träden skuggar vattenytan och ger en mer stabil temperatur för arter i vattnet (Degerman, Halldén och Törnblom, 2005). Vegetationen kan också vara en näringskälla åt mindre djur (Lundwall och Isaksson, 2006).

Bete och annan typ av hävd som medför en återkommande störning och en kontinuerlig borttagning

Fyrisån sett norrut från Vindbron, Uppsala. Vegetation intill vatten har biologisk betydelse på flera olika sätt. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

av näringsämnen bildar normalt sett en mycket artrik biotop. Bjelke och Sundberg (2014) påpekar att detta även är fallet intill vattendrag där de menar att bete ända ner till stranden verkar mycket positivt för biologisk mångfald men att betet intill stränder minskat kraftigt de senaste hundra åren. Lundwall och Isaksson (2006) förklarar att strandbetet gör att konkurrenssvaga arter har chans att överleva till skillnad från mer starkväxande vegetation som skulle ta över om betet upphörde.

Vatten kan också förekomma intill vattendrag, i form av våtmarker så som översvämningsmarker och strandängar. Dessa är viktiga för många växter och djur (Gerell et al. 1996). Våtmarker är känsliga för rubbningar i vattenbalansen eftersom vattnet påverkar vilka växter som lever där vilket i sin tur påverkar djurlivet (Grundsten, 1991). Lundwall och Isaksson (2006) nämner våtmarker som ett av de ekosystem som har allra störst artrikedom, och att de måste bevaras.

UTGÅNGSPUNKTER FÖR FYRISSTRÅKET

MER VEGETATION

Vegetation längs stranden ger många fördelar. Vegetation i strandzonen längs Fyrisstråket ska vara kvar och på lämpliga ställen förstärkas och diversifieras.

LÄMNA DÖD VED

Döda växtdelar vid och i vattnet gynnar till exempel insekter. Längs strandzonen intill Fyrisstråket ska död ved finnas som tillgång för dessa arter.

INTE (FÖR)STÖRA

Bete i strandzonen är bra för biologisk mångfald, liksom våtmarker intill vattendrag. Fyrisstråket ska därför inte inkräkta på orörd strandzon eller våtmark och inte heller störa betesmark intill ån.

ETT REKREATIVT STRÅK

Alla behöver återhämtning. Sömn kan ses som ett universellt exempel på detta. Det är dock inte bara genom sömn vi får vila. Återhämtning kan också ske när vi är vakna, genom att vi vistas i rekreativa miljöer (Hartig, 2005). Det finns forskning om våra upplevelser av miljön vi lever i, och vad som är mer eller mindre rekreativa platser.

Hartig (2005) menar att den forskning som gjorts och fortfarande görs till stor del baseras på tesen att störst återhämtning sker i naturliga miljöer med bland annat vegetation och vatten. Grahn och Ottosson (2010) beskriver Roger Ulrichs studier som visar att nyopererade patienter på ett sjukhus tillfrisknade snabbare om de hade utsikt mot grönska än de som inte hade det. På liknande sätt menar Küller (2005) att det är vanligt att förknippa stress med urbana miljöer medan mer naturliga landskap ofta ses som avkopplande. Sorte (2005) menar att vi som individer naturligtvis har olika tycke och smak men att det även finns faktorer som vi tycks ha en förhållandevis lika upplevelse av. Ett exempel enligt honom är hur vi, oavsett kulturella faktorer, generellt uppfattar naturen som positiv och något som vi tycker om.

Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) anser också att miljöer med natur är mer effektiva än andra miljöer när det kommer till att skapa förutsättningar för rekreation. De menar att natur kan vara allt som består av en betydande del vegetation. Det måste enligt dem alltså inte vara helt orört av människan för att få kallas natur, utan det kan också vara till exempel ett träd i en stadsmiljö. De vill hellre lägga fokus på den natur som är vardaglig och nära människor än den som är otillgänglig och spektakulär. De menar att rekreativa miljöer kan vara mycket olika men att betydelsen av natur på dessa platser inte ska underskattas. Dessutom behöver naturen inte upplevas direkt inpå utan kan också ses på håll.

Sorte (2005) menar att naturen bland annat kan bidra till en komplexitet som bidrar till rekreation, genom att variationerna i naturen väcker vårt intresse och vår nyfikenhet. Han har även fler exempel på vad en bra rekreativ miljö innehåller. Variation är viktigt, och kan innefatta många saker enligt honom. Det kan handla om variation i storlek, avskildhet, skala och styrka som exempel. Monotona landskap är generellt mindre

Stråket intill Fyrisån vid Kungsängens naturreservat. Flera forskare menar att natur är en viktig faktor i rekreativa miljöer. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

uppskattade eftersom de inte verkar spännande att upptäcka (Kaplan, Kaplan och Ryan, 1998). Grahn (2005) nämner forskning som visat att variation i miljöer där förskolebarn befinner sig bland annat ökar barnens förmåga att fokusera på en uppgift och i slutändan verkar positivt för deras hälsa. Samtidigt menar Sorte (2005) att det också måste finnas en helhet, ett samband mellan platsens olika delar för att den ska uppskattas. Även Grahn (2005) menar att en känsla av helhet i miljön tilltalar många.

Grahn (2005) menar att känslan av att vara på en skyddad plats och en plats man känner som sin egen är viktigt för många. En skyddande rumslighet kan skapas när man till exempel står under en trädkrona (Kaplan, Kaplan och Ryan, 1998). Variation kan bidra till en balans mellan skyddade rum och rum med mer utsikt över omgivningen som påverkar oss i positiv grad (Sorte, 2005). En annan form av trygghet upplevs när vi kan se att en plats är omhändertagen (Sorte, 2005), och där vi ser sociala spår av andra människor (Grahn, 2005). På samma sätt är vi också benägna att tycka om platser som talar om något om det förflutna eftersom det väcker ett slags affektionsvärde inom oss (Sorte, 2005).

Det kan också finnas faktorer som drar ner på miljöns rekreativa egenskaper, saker som distraherar. Känslan av en viss typ av miljö kan lätt förstöras med något som stör intrycket av omgivningen (Kaplan, Kaplan och Ryan, 1998). Sådant som inte hör samman med det övriga landskapet bör begränsas för att platsen ska fungera återhämtande. Kaplan, Kaplan och Ryan (1998) menar till exempel att en rekreativ vy i ett naturlandskap kan brytas om det i fokuslinjen ligger en byggnad som inte passar in i miljön, men att den distraktionen kan tas bort genom att skymma byggnaden med vegetation. De poängterar också att även byggda ting kan passa in i miljön om de är gjorda av rätt material. Ett exempel enligt dem är att i naturmiljöer bör bänkar m.m. vara gjorda av naturliga material som trä eller sten. Hygge (2005) påvisar undersökningar som tyder på att människor som besöker nationalparker är missnöjda med ljud som inte tillhör den naturliga miljön de befinner sig i, till exempel från passerande flygplan eller ljud från andra besökande. Vad buller är kan vara svårt att definiera. Han förklarar buller som antingen oönskat ljud och/eller ljud som påverkar en

arbetsprestation, till exempel inläring.

UTGÅNGSPUNKTER FÖR FYRISSTRÅKET

UPPLEVA NATUR

Naturliga element som vegetation och vatten har visats öka den rekreativa effekten av att vistas utomhus. Längs Fyrisstråket är det viktigt att möjliggöra naturupplevelser genom att bevara den natur som finns och utöka växtligheten, men också se till att Fyrisån syns från stråket.

STÖRRE VARIATION

Miljön ska vara varierad i rumslighet, skala, m.m. för att upplevas rekreativ. Längs Fyrisstråket görs monotona, enformiga sträckor av stråket mer varierade.

EN HELHET

Rekreationen ökar om det finns en upplevelse av en helhet. Fyrisstråkets delar ska höra ihop genom att det blir tydligare och mer intuitivt hur man kan röra sig längs stråket. Omvägar utan tydlig markering undviks längs hela sträckan. Fyrisån i sig kan också bidra till känslan av en helhet, vilket är ytterligare en anledning till att ån ska synas från stråket.

ÖKAD TRYGGHET

Att vara bekväm, känna sig hemma och se att en plats är omhändertagen ökar rekreationsvärdet på platsen. Detta kan göras genom kopplingar till hur platsen har sett ut tidigare men också genom att skapa skyddade platser. Kulturmiljöer, särskilt de som är karaktäristiska för Uppsala, ska uppmärksammas. Skyddande och omhändertagna platser ska skapas längs Fyrisstråket.

UTAN DISTRAKTION

Objekt, miljöer eller ljud som inte passar in i omgivningen minskar den rekreativa effekten av platser. Längs Fyrisstråket ska tillägg i miljön passa med omgivningen. Distraktion som finns längs Fyrisstråket kan ändras genom att dölja dess intryck eller rikta fokus bort från det distraherande.

ÅTGÄRDSPROGRAM

FYRISSTRÅKETS UTVECKLING

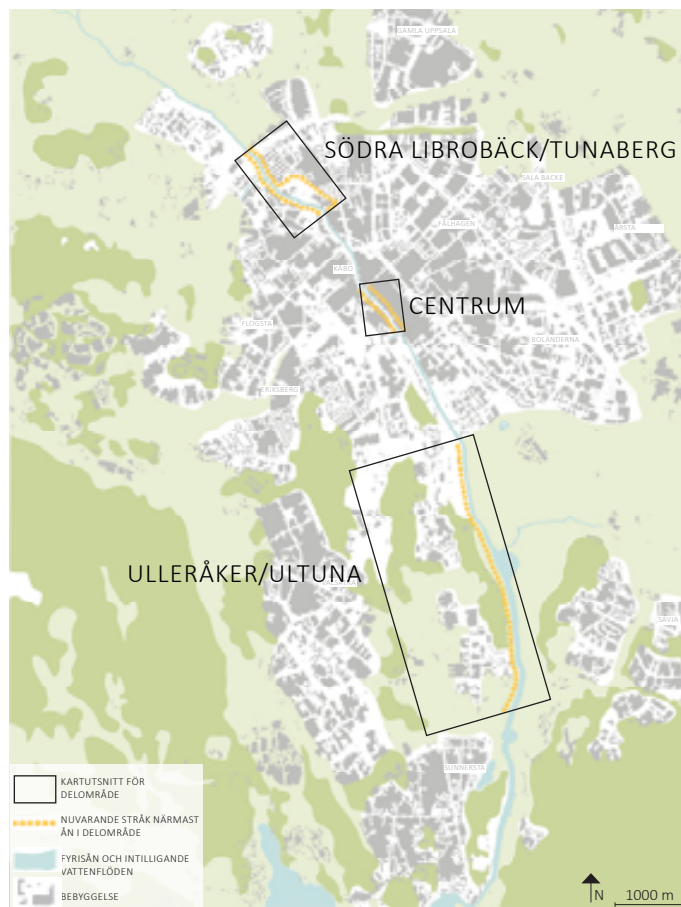
INLEDNING

Idag finns gång- och cykelvägar längs stora delar av Fyrisån. Tillsammans bildar vägarna det som jag kallar Fyrisstråket.

Hela Fyrisstråket samt Fyrisstråket i tre fördjupade delområden (Centrum, Södra Librobäck/Tunaberg och Ulleråker/Ultuna) kommer att presenteras på följande sidor. De presenteras var för sig i en beskrivning, en analys och ett förslag på åtgärdsprogram. Analysen bygger på den litteratur om kultur, natur och rekreation som presenterades i föregående kapitel av det här arbetet. Åtgärdsprogrammet beskriver hur kultur, natur och rekreationsvärden längs hela Fyrisstråket i respektive delområde kan förbättras och kopplas till utgångspunkterna från litteraturen.

De tre fördjupade delområdena är utvalda för att representera olika karaktärer längs stråket. En del av stråket är i innerstadsmiljö med tät bebyggelse (Centrum), en del i ett område i ytterstadsmiljö med lägre bebyggelsetal (Södra Librobäck/Tunaberg) och en delsträcka är belägen i stadens utkanter med ett mer naturligt landskap kring ån (Ulleråker/Ultuna).

Åtgärdsprogrammet för Fyrisstråket är av övergripande karaktär. Det innehåller förslag på översiktliga punkter som kan tas vidare i en mer detaljerad utformningsplan. Åtgärder i delområdena kan komma att ha olika prioriteringar, fokus och utformning beroende på sammanhanget. Intentionen med åtgärdsprogrammet är att det kan användas som en bas för fortsatta utredningar om hur Fyrisstråket kan utvecklas på en mer detaljerad skala, samt fungera som ett dialog- eller beslutsunderlag för Fyrisstråkets utveckling.

Hela arbetsområdet samt tre utvalda delområden. (Kartans källa: Uppsala kommun)

UTGÅNGSPUNKTER FYRISSTRÅKET

KULTUR:

**BEVARA UPPSALAS KULTURHISTORIA
ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER**

NATUR:

**MER VEGETATION
LÄMNA DÖD VED
INTE (FÖR)STÖRA**

REKREATION:

**UPPLEVA NATUR
STÖRRE VARIATION
EN HELHET
ÖKAD TRYGGHET
UTAN DISTRAKTION**

Utgångspunkterna för Fyrisstråket som presenterades närmare i föregående kapitel.

HELA FYRISSTRÅKET

BESKRIVNING

Fyrisån och dess närområden har olika karaktär på olika ställen. Längst norrut i området är det stråk som går närmast ån en bilväg där det är möjligt att cykla och gå längs vägrenen **(1)**. I höjd med Klastorpsbron leder sedan en gång- och cykelväg ner mot ån och fortsätter söderut några meter från strandzonen i naturlig miljö ner till Södra Librobäck/Tunaberg som beskrivs mer ingående på sidorna 28-31.

Söder om Södra Librobäck/Tunaberg blir bebyggelsen allt tätare med framförallt flerbostadshus i området kring Fyrisån. Allra närmast ån löper gång- och cykelstråk genom parkmark. Där järnvägen korsar ån svänger stråket bort från vattnet på västra sidan av ån **(2)**, medan det på östra sidan finns en tunnel under bron som gör det möjligt att fortsätta färden längs ån. Ytterligare söderut ligger Uppsalas centrum med många gamla kulturmiljöer. Centrum beskrivs närmare på sidorna 32-35.

Söder om Centrum fortsätter gång- och cykelstråk längs båda sidor av ån, mestadels i parkmark med bebyggelse en bit från vattnet. På västra sidan av ån leder stråket in i området Ulleråker/Ultuna som det finns mer information om på sidorna 36-39. På östra sidan av Fyrisån öppnar slättlandskapet upp sig vid Kungsängen, som är gammal kulturmiljö. Intill ån är marken sank. Stråket som går söderut längs ån svänger istället av tvärt åt nordöst längs en linjalrak, asfalterad väg och fortsätter söderut ungefär en kilometer bort från vattnet i ett gång- och cykelfält som går längs med ytterligare en rak bilväg **(3)**.

I de södra delarna av arbetsområdet är omgivningarna omväxlande skog och öppen jordbruksmark med relativt småskalig bebyggelse. På västra sidan av ån finns gång- och cykelstråk längs med ån. På östra sidan av ån är det möjligt att gå eller cykla i vägrenen av en landsväg **(4)** ända ner till där arbetsområdet tar slut, vid Fyrisåns mynning i Ekoln.

Planillustration över Fyrisstråket med beskrivningar ur text markerat med 1-4. (Kartans källa: Uppsala kommun)

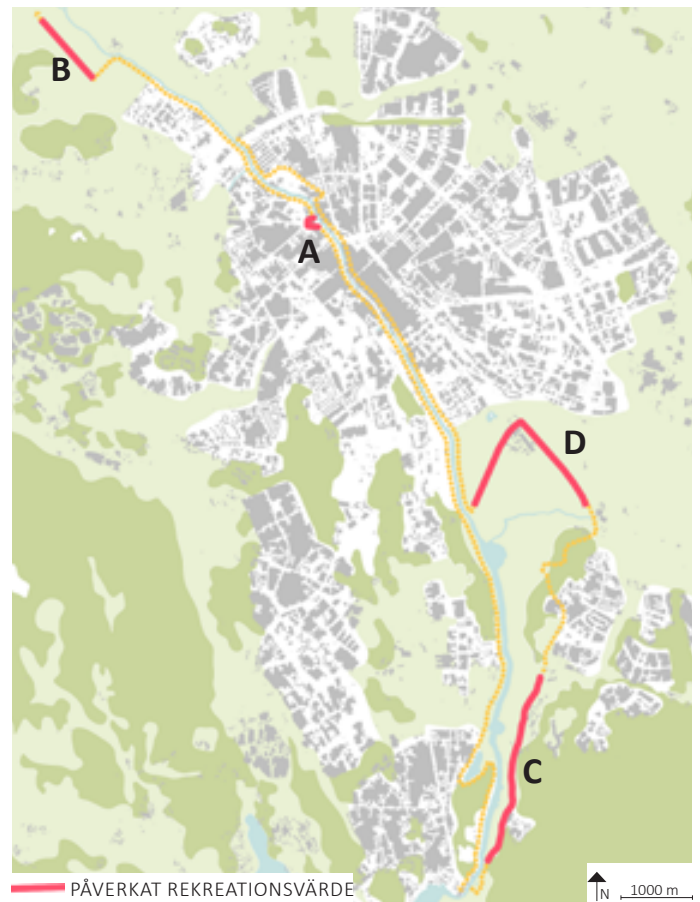
ANALYS

Längs Fyrisstråket finns såväl kultur- som natur- och rekreationsvärden. Längs olika delar av stråket prioriteras de kulturella, naturliga respektive rekreativa värdena olika högt. Kulturmiljöer finns framförallt i stadens innersta delar medan naturvärdena är högre utanför stadskärnan. Utvecklingen av Fyrisstråket ska syfta till att erbjuda rekreativa miljöer för stadens människor. De största problemen idag är på de ställen längs ån där rekreationsvärden är påverkade. Sett i stor skala är det detta värde som kan förbättras, men förbättringen ska inte ske på bekostnad av natur- eller kulturvärden.

En stor utmaning för att kunna uppnå ett sammanhängande stråk, och därmed ett rekreativ stråk, är vid järnvägsbron, där man på västra sidan av ån måste ta en omväg bort från vattnet för att kunna ta sig förbi spåret **(A)**. På västra sidan av ån finns en gång- och cykeltunnel under spåret och stråkets rekreationsvärde är därmed bättre.

I norra området, norr om Klastorpsbron där stråket leder ut på en bilväg förloras den visuella kontakten med ån och stråkets annars rekreativa värde går förlorat **(B)**. På ett liknande sätt leder stråket i gatumiljö i södra delområdet **(C)** men där är rekreationsvärdet snarare påverkat av att biltrafiken tar fokus bort från den naturliga omgivningen.

Vid Kungsängen, där stråket gör en tvär sväng bort från ån, påverkas stråkets rekreationsvärde negativt i och med att man förlorar kontakten med Fyrisån och dess närliggande natur. För naturvärdet är det dock positivt eftersom våtmarken i anslutning till ån i det delområdet skulle kunna ta skada av en väg i närheten av den. På grund av den mycket känsliga naturen bör naturvärdet prioriteras i detta område. Stråket som svänger av och går upp till en bilväg är dock mycket monotont i och med den raka sträckningen vilket påverkar stråkets rekreativa värde negativt **(D)**, och skulle kunna förbättras utan att naturvärdet tar skada.

Planillustration över Fyrisstråket med analyspunkter ur text markerat med A-D. (Kartans källa: Uppsala kommun)

ÅTGÄRDSPROGRAM

Som övergripande förslag för hela Fyrisstråket föreslås följande åtgärder. Åtgärdernas placering kan ses i illustrationen på nästkommande sida.

EN HELHET: En ny passage för fotgängare och cyklister anläggs under järnvägsbron på östra sidan av ån. Inspiration kan tas från motsvarande tunnel på västra sidan av vattnet. Stråkets knyts sedan ihop med den gång- och cykelväg som fortsätter längs med ån både norrut och söderut. Åtgärden gör det möjligt att ta sig vidare längs med Fyrisån utan att ta en omväg bort från vattnet.

UPPLEVA NATUR: Längst norrut i området anläggs ett nytt gång- och cykelstråk längs vattnet. Istället för en omväg ut till bilvägen kan man då cykla längs med ån och stråkets rekreativevärde höjs i och med åsynen av vattnet och naturen. Den detaljerade placeringen av stråket, samt dess anläggning och fortsatta förvaltning, ska göras på ett sätt så att inte naturvärden i strandzonen påverkas.

UTAN DISTRAKTION: Längs landsvägen i Västra Åriket/ Flottsund byggs en ny cykelväg separerad från bilarna. Buller och höga hastigheter från trafiken ger inte samma påtagliga intryck för de som färdas längs stråket i den naturliga miljön. Målet är att stråket därmed upplevs mer rekreativt.

STÖRRE VARIATION: De monotona sträckorna vid Kungsängen ses över. Att dra om stråket är inte ett bra alternativ på grund av den intilliggande våtmarkens känsliga biotop. Variation skulle istället kunna skapas med plantering av vegetation. Vegetationen ska däremot inte påverka den öppna kulturmarken, till exempel så att siktlinjer över landskapet skymms. Åtgärderna ska ske med yttersta försiktighet eftersom det finns stora kultur- och naturvärden på platsen.

UTGÅNGSPUNKTER FYRISSTRÅKET

REKREATION:

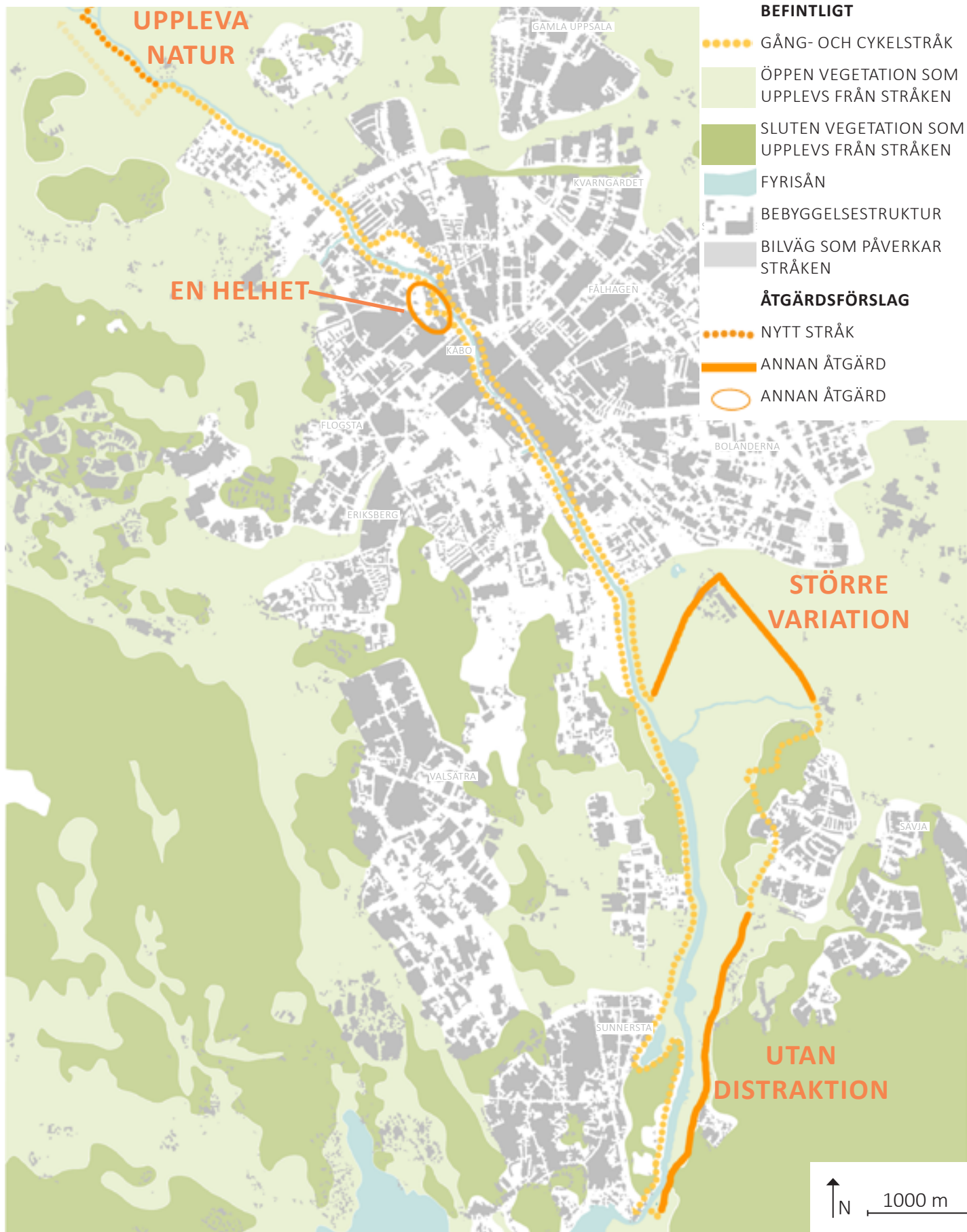
UPPLEVA NATUR

STÖRRE VARIATION

EN HELHET

UTAN DISTRAKTION

Utgångspunkter som använts i förslaget till åtgärdsprogram för ett övergripande åtgärdsprogram för Hela Fyrisstråket.

Planillustration med föreslagna åtgärder för Fyrisstråket. Skala 1:50 000. (Kartans källa: Uppsala kommun)

FYRISSTRÅKET I SÖDRA LIBROBÄCK/TUNABERG

BESKRIVNING

Fyrisån i Södra Librobäck/Tunaberg ligger norr om Uppsalas stadskärna i ytterstadsmiljö. Det beskrivna området omfattar båda sidor av Fyrisån, från Tunabergsbron i norr till Fyrisvallsbron i söder.

Ett gång- och cykelstråk för transport och rekreation leder genom området. Längst norrut i delområdet leder stråket in i området genom tunnlar under Tunabergsbron **(1)** på båda sidorna av ån. Tunnlarna har obehandlade betongväggar med klotter och spår efter borttaget klotter.

Strax sydväst om Tunabergsbron rinner Librobäcken ner i Fyrisån. Bäckan och den närliggande delen av Fyrisån kantas av öppna ängsliknande gräsytor och bestånd av träd och buskage och gång- och cykelstråket leder längs ån en bit upp från stranden. Intill Librobäcken ligger ett storskaligt verksamhetsområde **(2)** med stora betongytor och stängsel ut mot gräsyterna och stråket. Den grönskande karaktären längs ån fortsätter även söder om Librobäcken, ända ner till en stor parkeringsplats där grönskan blir glesare men den visuella kontakten med Fyrisån ökar. Längs med sträckan övergår verksamhetsområdet till flerbostadshus och det finns en anlagd park intill Fyrisån **(3)**. Vid åns strand vid parken står några stora lövträd men i övrigt är strandzonen kraftigt gallrad för att möjliggöra vistelse ända ner till vattnet där också bryggor finns.

På den östra sidan av Fyrisån, söder om Tunabergsbron, är marken närmast ån också parkmark men med bruksgräsmatta och inplanterade träd. Gräsytan avgränsas mot ett område med små kolonistugor med uppvuxna trädgårdar. Gång- och cykelstråket leder söderut med god visuell kontakt med ån på ena sidan och koloniträdgårdarna på den andra. Ytterligare söderut finns ett stort område **(4)** med camping och en idrottsanläggning. Området är inhägnat mot ån vilket gör att det inte går att röra sig längs vattnet, utan stråket går i en omväg runt hela anläggningen ner till Fyrisvallsbron och vidare söderut. Strandzonen närmast det inhägnade området är relativt orörd med stora träd och gräsytor.

Planillustration över Fyrisstråket i Södra Librobäck/Tunaberg med beskrivningar ur text markerat med 1-4. (Kartans källa: Uppsala kommun)

Fyrisstråket på västra sidan av Fyrisån, sett norrut. Till vänster syns flerbostadshus, och till höger skymtar Fyrisåns vatten mellan växtligheten i strandzonen. Fyrisstråket i Södra Librobäck/Tunaberg har till stor del gröna, parklika omgivningar. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

ANALYS

Att färdas längs gång- och cykelstråken längs Fyrisån i Librobäck/Tunaberg ger generellt en rekreativ upplevelse i och med den lummiga vegetationen, de parklika områdena och åsynen av Fyrisån. De rekreativa värdena bör därför prioriteras högst om det inte går att värna om flera värden samtidigt.

Den största nackdelen i delområdet, och som påverkar både rekreativsvärdet av stråket och stråkets praktiska funktion, är där inhägnaden runt campingen och idrottsanläggningen gör att stråket svänger bort från ån **(A)**. Gång- och cykelstråket förlorar på den sträckan hela känslan av ett sammanhållet stråk. Dessutom finns ingen kontakt med Fyrisån längs den delen av stråket.

Tunnlarna under Tunabergsbron **(B)** är också ett problem, men av upplevelsemässig grad snarare än praktisk. De möjliggör en säker passage under vägen och möjliggör ett sammanhållet stråk vidare längs med Fyrisån. Tunnlarna upplevs dock otrygga i och med att de är slitna och delvis vandaliserade vilket kan upplevas som att de inte tas om hand eller är omtyckta.

Librobäcken, och de intilliggande ängsliknande ytorna ger intrycket av natur och grönska vilket är positivt för rekreativsvärdet av stråket. Det storskaliga verksamhetsområdet intill stör dock det intrycket eftersom materialen och utformningen inte passar in i den i övrigt gröna miljön **(C)**. Därför är rekreativsvärdet längs den delen av stråket lägre än platsens övriga potential.

Kolonitradgårdsområdet kan anses vara en kulturmiljö med historisk och upplevelsemässig betydelse för både de som brukar marken men också för besökande. Min bedömning är att detta i fråga om stråket i första hand stärker stråkets rekreativa värde. Stråket mellan Fyrisån och koloniområdet har både goda rekreativa värden och kulturvärden.

Naturvärdena intill Fyrisåns strandzon i området är relativt goda i och med gott om vegetation och att själva strandlinjen inte ser ut att vara drastiskt påverkad. Längs vissa delar av stråket har gallring i strandzonen gjorts vilket gör att Fyrisån syns från stråket. Detta ökar stråkets

rekreativa värde. Intill parken vid bostadshusen på västra sidan av Fyrisån har kraftig gallring gjorts som lämnat relativt lite vegetation i strandzonen **(D)**. Samtidigt som en viss gallring av strandzonen kan krävas för att stråket ska upplevas rekreativt bör det inte göras mer än nödvändigt för att också bevara strandens naturvärde. Vid parkeringsplatsen finns god visuell kontakt med ån samtidigt som vegetation också lämnats orörd i strandzonen.

Planillustration över Fyrisstråket i Södra Librobäck/Tunaberg med analyspunkter ur text markerat med A-D. (Kartans källa: Uppsala kommun)

ÅTGÄRDSPROGRAM

I delområdet Södra Librobäck/Tunaberg föreslås följande åtgärder. Åtgärdernas placering kan ses i illustrationen på nästkommande sida.

ÖKAT TRYGGHET: Tunnlarna under Tunabergsbron renoveras. Utformningen bör sträva efter att tunnlarna ska upplevas omhändertagna och omskötta och minska känslan av att platsen är övergiven eller att ingen bryr sig om platsen.

UTAN DISTRAKTION: Vegetation får rama in och skymma intrycken från verksamhetsområdet intill Librobäcken. Målet med åtgärden är att fokus inte tas från omgivningens rekreativa naturliga element i form av Fyrisån, Librobäcken och den befintliga vegetationen. Den inramande vegetationens syfte är inte att helt dölja verksamhetsområdet men att dra ner på de hårdgjorda ytornas visuella intryck. Val av arter väljs med tanke på den övriga förekommande vegetationen på platsen.

EN HELHET: En ny gång- och cykelväg dras mellan vattnet och det inhägnade området. Stråket får till skillnad från tidigare en tydligt sammanhängande sträckning. I och med att det idag upplevs som en omväg att ta sig runt hela det inhägnade området blir det med ett nytt stråk längs ån både upplevelsemässigt och funktionellt bättre. Försiktighet ska tas så att inte strandzonens naturvärden påverkas, både i val av placering i stråket och i anläggningsskedet av det nya stråket.

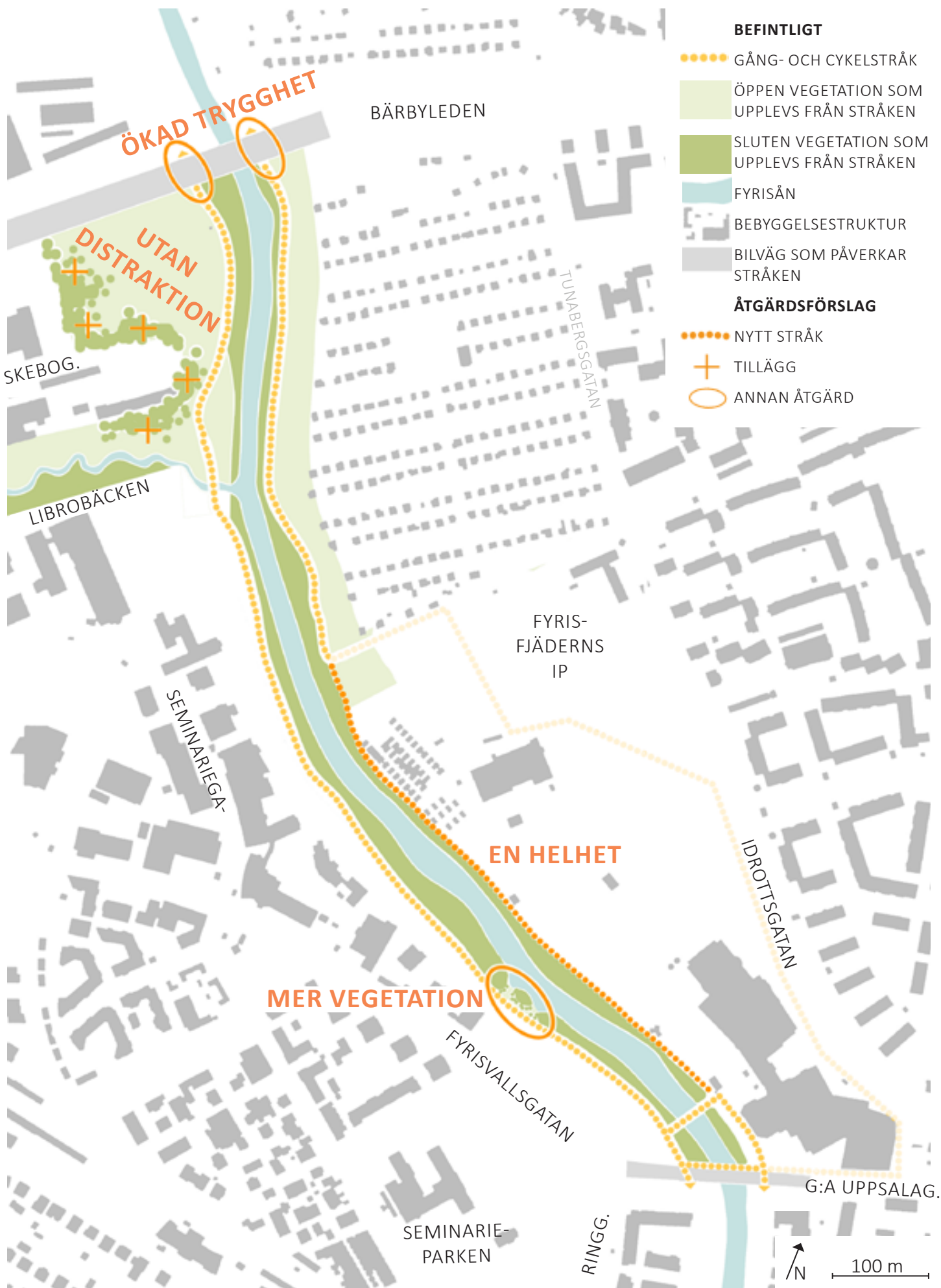
MER VEGETATION: Strandzonen vid parken har gallrats onödigt hårt i relation till den funktion det ger i form av besökandes tillgång till vattennära upplevelser. I fortsättningen sker gallring av strandzonen med större försiktighet. Målet med gallringen ska vara att upprätthålla god kontakt med vattnet men med mer växtlighet i strandzonen än med dagslägets skötsel.

UTGÅNGSPUNKTER FYRISSTRÅKET

NATUR:
MER VEGETATION

REKREATION:
**EN HELHET
ÖKAD TRYGGHET
UTAN DISTRAKTION**

Utgångspunkter som använts i förslaget till åtgärdsprogram för Södra Librobäck/Tunaberg.

Planillustration med föreslagna åtgärder för Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna. Skala 1:5000. (Kartans källa: Uppsala kommun)

FYRISSTRÅKET I CENTRUM

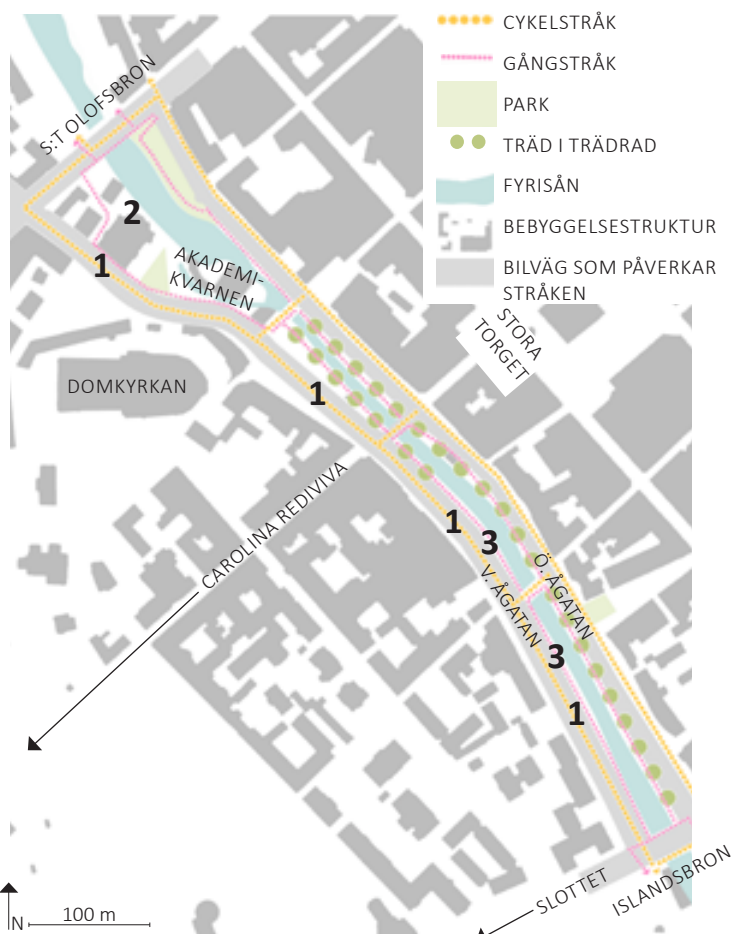
BESKRIVNING

Fyrisån leder rakt igenom Uppsala Centrum som rymmer tät bebyggelse med många olika funktioner. Stråken i området används för många olika syften och det är liv och rörelse med gående, cyklister och bilister under stora delar av dygnet. Mellan S:t Olofsbron och Islandsbron ligger bebyggelsen mycket nära Fyrisån och åns kanter är hårdgjorda i nästan hela området. Centrum har gott om gamla kulturmiljöer.

Cykelstråken följer bilvägarna. Längs Västra Ågatan samsas bilar och cyklar om samma utrymme **(1)**. Gatan är delvis enkelriktad och asfalterad och med ganska många bilar på den smala vägen. På motsatt sida av ån, längs Östra Ågatan, finns ett asfalterat cykelfält intill körbanan som mestadels har gatstensbeläggning. Längs båda sidor av ån karaktäriseras färderna av åsynen av gamla hus och kulturmiljöer, bland annat i området kring domkyrkan och Akademikvarnen, byggnaden som rymmer Upplandsmuseet. I Fyrisån just intill Akademikvarnen ligger Kvarnfallet, där förutsättningarna för Uppsala en gång uppstod. Från Nybron, mitt i området, syns Carolina Rediviva, Uppsalas gamla universitetsbibliotek, uppe på åsen. Även Slottet står uppe på åsen bara ett hundratal meter från Islandsbron.

Gående kan röra sig längs med gångbanor separerade från trafiken. Det finns gångstråk direkt intill ån i stora delar av området, där fotgängare har endast ett fallräcke mellan sig och det kanaliserade vattendraget. I nordöstra delen av området går det dock inte att ta sig fram längs ån förbi Saluhallen **(2)**. Det finns flera broar som förbinder både gång- och cykelstråk med motsvarande på respektive sida av vattnet.

Även om den mesta marken intill Fyrisån är hårdgjord går det att längs stora delar av stråket få intryck av grönska i form av stora träd. I norra delområdet finns också två små parker intill ån med gräsmattor planteringar och både små och stora träd. I södra delen av området, längs Östra Ågatan, går gångstråk längs ån under stora trädkronor av lind och hästkastanj, som sträcker sig ut över vattnet. På motsatt sida av ån, längs den södra delen av Västra Ågatan finns dock inga träd eller annan vegetation intill ån **(3)**.

Planillustration över Fyrisstråket i Södra Librobäck/Tunaberg med beskrivningar ur text markerat med 1-3. (Kartans källa: Uppsala kommun)

Utsikt mot domkyrkan från Fyrisstråket på östra sidan av Fyrisån, där man har en tydlig utsikt mot Uppsala domkyrka på andra sidan vattendraget. Centrum rymmer många kulturmiljöer. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

ANALYS

Centrums läge och innehåll gör området till en komplex plats. Det är tätt mellan olika funktioner och just för att det ligger centralt i staden är det ofta många människor i rörelse. Det som också skiljer Centrum från andra delar av Uppsala är de gamla kulturmiljöerna. Den höga Domkyrkan, samt Carolina Rediviva och Uppsala slott som ligger uppe på Uppsalaåsen är visserligen synliga på långt håll men längs gång- och cykelstråken i Centrum upplevs kulturmiljöerna direkt inpå. Dessutom är en stor del av den gamla bebyggelsen allra närmast ån också en del av Uppsalas kulturhistoria. I området är det därför de kulturella värdena som bör prioriteras högst.

Cykelstråket längs Östra Ågatan där cyklister och bilister har separata körfält ger viss möjlighet att uppleva omgivningarna. Bilgatan med gatstensunderlag stämmer associationsmässigt med den gamla bebyggelsen. Längs Västra Ågatan där bilar och cyklar måste dela på samma utrymme som är helt asfalterat påverkas däremot både stråkets kulturhistoriska och rekreativa värde **(A)**. Stråket går bredvid domkyrkan och flera andra gamla miljöer men asfaltens utseende passar inte in i den historiska miljön.

Som fotgängare har man lite mer tid att upptäcka ett område än om man färdas på cykel. Detta gäller särskilt i ett område som Centrum där det finns mycket att titta på och upptäcka som kanske inte uppfattas från en cykelsadel. Gångstråken i området ger mer tid att upptäcka stadens kulturhistoriska miljöer. Vid Saluhallen finns det idag inget alternativ att passera Saluhallen längs med Fyrisån, något som skulle kunna höja rekreativt värde genom att ge möjlighet till att få kontakt med vattnet och upptäcka mer av Uppsalas kulturmiljöer **(B)**.

Grönskande miljöer intill ån är relativt få i delområdet jämfört med andra delområden längs Fyrisån. Innerstadskaraktären med hårdgjorda ytor och åns stensatta kanter ger inte särskilt stor potential för naturvärden längs ån. Att träd och viss annan växtlighet syns är dock bra ur rekreationssynpunkt även om platsen upplevs som långt ifrån naturlig. Där träd saknas längs södra delen av Västra Ågatan är rekreativt värde lägre än i övriga området på grund av att grönska helt saknas **(C)**.

Planillustration över Fyrisstråket i Centrum med analyspunkter ur text markerat med A-C. (Kartans källa: Uppsala kommun)

ÅTGÄRDSPROGRAM

I delområdet Centrum föreslås följande åtgärder. Åtgärdernas placering kan ses i illustrationen på nästkommande sida.

BEVARA UPPSALAS KULTURHISTORIA:

Västra Ågatans vägbana görs om. Cyklar och bilar separeras, och vägbanans asfalt byts ut mot ett äldre material som passar bättre mot den kulturhistoriska bebyggelsen. Gatsten av natursten ger en sammanhängande utformning som längs Östra Ågatan. I och med åtgärden höjs stråkets kulturella värde genom att det äldre materialet gör att associationen till kulturmiljö ökar.

UPPLEVA NATUR: Längs den södra delen av Västra Ågatan planteras gatuträd. Den befintliga trädraden som finns längre norrut förlängs ända ner till Islandsbron. Målet med åtgärden är att stråkets rekreativa värde höjs av det gröna tillskottet. Dessutom kan trädkronorna på sikt bilda ett skyddande tak över stråket som ytterligare bidrar till en rekreativ känsla. Ett tillskott av träd intill ån kan också bidra till ett ökat naturvärde intill ån, även om den effekten troligtvis blir ganska marginell i och med att marken intill ån fortfarande är hårdgjord. Arter och utformning måste väljas med tanke på befintlig situation och de kulturhistoriska värdena på platsen.

ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER:

En gångstråk dras mellan Saluhallen och Fyrisån. I och med det erbjuds fotgängare en möjlighet dels att röra sig alldeles intill ån men också att uppleva Uppsalas kulturmiljöer på ytterligare ett sätt. Det kulturella värdet av stråket ökar genom den ökade möjligheten att använda Uppsalas kulturmiljöer men också Fyrisstråkets rekreativa värde ökar eftersom gående längs stråket får uppleva natur i form av närmare kontakt med Fyrisåns vatten. Stråkets kulturhistoriska värden måste beaktas särskilt vid utformningen av det kompletterande stråket.

UTGÅNGSPUNKTER FYRISSTRÅKET

KULTUR:

**BEVARA UPPSALAS KULTURHISTORIA
ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER**

REKREATION:

UPPLEVA NATUR

Utgångspunkter som använts i förslaget till åtgärdsprogram för Centrum.

Planillustration med föreslagna åtgärder för Fyrisstråket i Centrum. Skala 1:3000. (Kartans källa: Uppsala kommun)

FYRISSTRÅKET I ULLERÅKER/ULTUNA

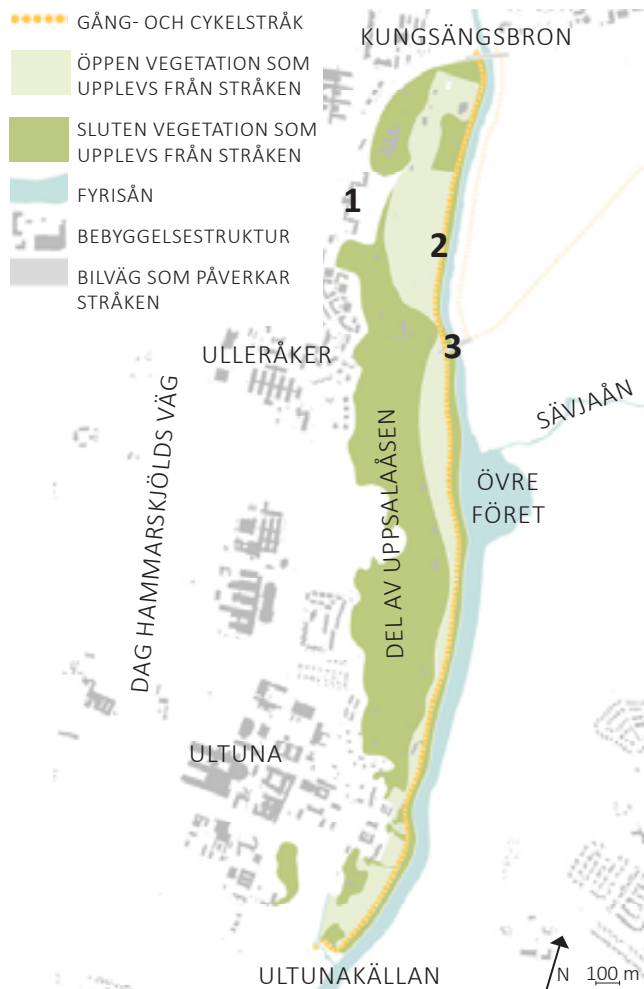
BESKRIVNING

Söder om Uppsalas stadskärna rinner Fyrisån in i delområdet Ulleråker/Ultuna. Området ligger i gröna omgivningar med endast småskalig bebyggelse närmast ån. Ulleråker/Ultuna ligger på västra sidan av ån och avgränsas här mellan Kungsängsbron i norr och Ulleråkerkällan i söder. På motsatt sida av ån ligger området Kungsängen som skiljer sig i både karaktär och omgivning vilket upplevs på ett annat sätt och därför inte har räknats med i detta område.

Längst norrut i delområdet leder ett gemensamt gång- och cykelstråk in i området under kraftiga fundament som bär upp Kungsängsbron som är en upphöjd del av Kungsängsleden. Fundamenten är byggda av kal betong och är delvis nedklottrade i olika omgångar. Söder om Kungsängsbron leder stråket genom en allé av gamla lindar som bildar ett tätt, grönt valv över vägen, som följer ett tiotal meter från Fyrisån. I strandkanten växer spontant uppkomna buskage, sly och lövträd. Stråket fortsätter förbi en fotbollsplan och en mindre idrottshall. Lite söder om idrottshallen öppnar en äng upp sig och det går att skymta den gamla kulturhistoriska byggnaden Ulleråker sjukhus **(1)** bakom en ridå av lövträd som ligger på åsen ett hundratal meter bort. Längs en sträcka av stråket har erosion i strandkanten gjort att strandlinjen har börjat ta sig mycket nära det stenmjölsbelagda stråket **(2)**. Ett separat stråk finns ett tiotal meter parallellt med den aktuella vägen som också går att använda.

Ytterligare några hundra meter söderut står fundament kvar efter det som kallas Vindbron **(3)**. Mellan fundamenten på åns båda sidor är dock vattnet öppet ett tiotal meter och det går inte att, mer än vid Kungsängsbron, ta sig över till andra sidan ån i hela området. Längs ån på den västra sidan finns ett gång- och cykelstråk längs ån norrifrån och fram till bron men som inte blir tillgängligt från den östra sidan av vattnet.

Söder om Vindbron öppnar en remsa jordbruksmark upp sig. Öster om den öppna marken ligger Uppsalaåsen som är helt täckt av tät, uppvuxen blandskog som fortsätter så långs med ån någon kilometer. Gång och cykelstråket fortsätter längs ån, och åns stränder blir allt mer naturliga. Ån öppnar upp sig i en sjöliknande utbuktning som kallas Övre Föret. I södra delen av området löper stråket in i Ultuna där omgivningarna är mer parklika. Här finns klippta gräsmattor, viss småskalig bebyggelse och bryggor i strandkanten innan stråket återigen fortsätter förbi Ultunakällan och vidare söderut.

Planillustration över Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna med beskrivningar ur text markerat med 1-3. (Kartans källa: Uppsala kommun)

Fyrisstråket i höjd med Övre Föret, sett söderut. Till vänster är strandzonen relativt orörd med vass, buskar och träd. Till höger syns den skogsbeväxta åsen. Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna leder genom grönskande omgivningar. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

ANALYS

Stråket mellan Övre Föret och Ultuna har särskilt goda naturvärden. Jämfört med i andra områden är Fyrisåns stränder vegetativa och relativt orörda vilket gör dem speciellt viktigt att värna om. Längs sträckan där erosion har gjort att strandlinjen flyttats mycket nära gång- och cykelstråket är det bara en tidsfråga innan ett val måste tas om att antingen låta erosionen fortsätta eller rädda stråket på strandzonens bekostnad **(A)**. Här bör naturvärdet stå över stråkets värde. Dessutom finns det ett parallellt stråk som kan användas istället.

Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna har också rekreativa värden. Att färdas under det gröna valvet i allén, se den sakta flytande Fyrisån eller röra sig i den parklika miljön vid Ultuna är rekreativt i och med intrycken av natur. Det som minskar stråkets rekreativa värde stort i området är att det inte går att ta sig över till andra sidan ån trots att det finns ett stråk även på den sidan av vattnet. Att Vindbron **(B)** inte går att använda gör att sambandet mellan de två sidorna i området upplevs som helt obefintligt, eftersom det inte finns någon möjlighet att ta sig över ån på flera kilometer. Att åter ta Vindbron i bruk skulle troligen innebära en relativt låg påverkan på områdets naturvärden jämfört med att anlägga en helt ny bro, eftersom fundamenten fortfarande finns kvar, men stråkets rekreativa värde skulle öka väsentligt. Även passagen under Kungsängsbron påverkar stråkets rekreativa värde. De nedklottrade betongfundamenten uppfattas som en överbliven yta som inte tas omhand **(C)**.

Trots att det är framförallt naturvärdena, och även rekreationsvärdena, i delområdet som dominerar finns också kulturhistoriska värden. Ett exempel är Uppsalaåsens tydliga framtoning i området, som är en del av stadens historia och identitet. Även byggnaden som är en del av den kulturhistoriska miljön kring Ulleråker sjukhus har ett kulturellt värde för stråket **(D)**. Den kommer snart inte att synas från stråket i och med att vegetationen som skymmer kommer att bli allt tätare. Stråkets kulturella värde påverkas negativt ju mindre av byggnaden som syns.

Planillustration över Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna med analyspunkter ur text markerat med A-C. (Kartans källa: Uppsala kommun)

ÅTGÄRDSPROGRAM

I delområdet Ulleråker/Ultuna föreslås följande åtgärder. Åtgärdernas placering kan ses i illustrationen på nästkommande sida.

ÖKAD TRYGGHET: Passagen under Kungsängsbron rustas upp och skötseln av passagen intensifieras. Stråkets rekreativa värden blir högre när platsen upplevs mer omhändertagen och prioriterad.

INTE (FÖR)STÖRA: Där erosion har förflyttat strandzonen närmare den befintliga vägen stängs den delen av stråket av för passage. Istället får stråket gå enbart längs den parallella gång- och cykelvägen ett tiotal meter uppåt land. Detta gör att stranden kan utvecklas fritt och att strandens naturvärden höjs genom att stråket inte längre ligger alldeles intill strandzonen.

ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER: Trädridan som skymmer Ulleråker sjukhus från Fyrisstråket genomgår en gallring efter inventering av trädbeståndet. Gallringen leder till att stråkets kulturvärden höjs i och med att det är lättare att se den gamla byggnaden. Målet med gallringen är att kulturmiljön vid det gamla sjukhuset hålls synligt, utan att varken påverka kulturmiljön i sig eller andra särskilda värden, i synnerhet naturvärden, som kan finnas kopplade till vegetationen.

EN HELHET: Vindbron renoveras och tas åter i bruk för gång- och cykeltrafik. Genom att ansluta till stråk på motsatt sida av ån blir dess rekreativa värden högre i och med att stråket knyts ihop. En bro ger också fler valmöjligheter för färd längs Fyrisstråket. Markarbeten i och med att bron iordningställs görs med stor försiktighet för att inte störa strandzonens känsliga biotop.

UTGÅNGSPUNKTER FYRISSTRÅKET

KULTUR:
ANVÄNDA UPPSALAS KULTURMILJÖER

NATUR:
INTE (FÖR)STÖRA

REKREATION:
EN HELHET
ÖKAD TRYGGHET

Utgångspunkter som använts i förslaget till åtgärdsprogram för Centrum.

BEFINTLIGT

- GÅNG- OCH CYKELSTRÅK
- ÖPPEN VEGETATION SOM UPPLEVS FRÅN STRÅKEN
- SLUTEN VEGETATION SOM UPPLEVS FRÅN STRÅKEN
- FYRISÅN
- BEBYGGELSESTRUKTUR
- BILVÄG SOM PÅVERKAR STRÅKEN

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

- XX TA BORT STRÅK
- GALLRING
- ANNAN ÅTGÄRD

Planillustration med föreslagna åtgärder för Fyrisstråket i Ulleråker/Ultuna. Skala 1:15 000. (Kartans källa: Uppsala kommun)

REFLEKTION

MINA TANKAR OM ARBETET

REFLEKTION

Det här arbetets syfte var att ta fram förslag för hur gång- och cykelstråk längs med Fyrisån i Uppsala kan utvecklas med fokus på kultur-, natur-, och rekreationsvärden. Målsättningen var att skapa ett förslag på ett åtgärdsprogram som skulle kunna ligga till grund för fortsatta, mer detaljerade gestaltungs-förslag för Fyrisstråkets utveckling, och fungera som ett dialog- och beslutsunderlag för att skapa en samsyn kring stråkets utveckling mellan olika aktörer.

UTGÅNGSPUNKTERNA

I det här arbetet är begreppen kultur, natur och rekreation centrala. Begreppen preciserades och avgränsades till att innebära kulturmiljöer, biologisk mångfald i strandzonen vid vattendrag, och intryck av omgivningen som generellt uppfattas rekreativa. Det gjorde att innebörden av begreppen blev både relevanta att undersöka, men det gjorde det också emellanåt svårt att applicera begreppens innebörd tillsammans med varandra inom olika sammanhang. De olika begreppen används ofta inom helt olika discipliner. Natur används många gånger inom det naturvetenskapliga fältet och kultur används oftare som ett samhällsvetenskapligt begrepp medan rekreation hamnar någonstans mittemellan. Betydelsen av de definitioner av begreppen jag använt kan många gånger antingen överlappa eller gå emot varandra. Till exempel kan ett naturvärden finnas på samma plats som ett kulturellt värde. Samtidigt kan ett kulturellt värde göra att ett naturvärde på samma plats begränsas. Både naturvärden och kulturella värden kan påverka rekreationsvärden, och så vidare. Medan den biologiska mångfalden i strandzonen (det jag kallar naturvärde) är en objektiv faktor, det vill säga att det går åtminstone teoretiskt sett att räkna, är rekreation av en mer subjektiv karaktär. Rekreation sker ju, åtminstone delvis, genom upplevelser.

När jag funnit flera värden på samma plats har jag varit tvungen att prioritera. Vid sådana tillfällen är det viktigt att komma ihåg att helheten är viktig, inte bara enskilda delar. Jag har sett till de förutsättningar den aktuella delen av stråket har i ett mer generellt sammanhang och utgått från hur det kan förbättras samt vad som är rimligt att uppnå med den delen av stråket. Som ett exempel bedömde jag Centrum ha andra övergripande värden än delområdet Ulleråker/

När jag funnit flera värden på samma plats har jag varit tvungen att prioritera. I Centrum bedömde jag värdet av kultur som högst på grund av den kulturhistoriska betydelsen av stadskärnan. (Foto: Isabel Johanson, 2016).

Ultuna. I Centrum bedömde jag värdet av kultur som högt på grund av den kulturhistoriska betydelsen av stadskärnan, medan naturvärdet var av mindre vikt. I Ulleråker/Ultuna bedömde jag naturvärdet som högre än kulturvärdet på grund av den mer naturliga omgivningen och de biologiska värdena det medför samtidigt som det inte fanns lika mycket spår av kulturhistoriska objekt som i Centrum. I Librobäck/Tunaberg stod däremot de rekreativa värdena högst enligt mig och fick styra helheten av de utvecklingsförslag jag föreslagit.

Prioriteringen av olika värden har varit det mest utmanande med detta arbete men också mycket lärorikt eftersom det ofta är så verkligheten ser ut. Det finns sällan bara ett värde med en plats. Denna vägning mellan olika värden har varit nödvändigt för att komma fram till relevanta och realistiska förslag.

METOD

I det här arbetet har jag gjort platsstudier och läst litteratur. Platsstudierna genomfördes först över hela arbetsområdet och i ett senare skede mer ingående i delområden. Litteraturen var böcker och internetbaserat material kring kultur, natur och rekreation enligt begreppens definitioner i det här arbetet. Platsstudierna dokumenterades med fotografier och anteckningar. I efterhand tror jag att det hade underlättat att börja med att utveckla tydliga checklistor för att underlätta vid inventeringen. Checklistorna hade kunnat användas som ett redskap för att inte missa viktiga kriterier att ta vidare vid analys- och gestaltungsarbetet.

ÅTGÄRDSPROGRAMMET

Förslaget på åtgärdsprogram i det här arbetet utgår från Uppsala kommuns nu gällande översiktsplan. Eftersom översiktsplaner är så pass generella är ett åtgärdsprogram som detta ett exempel på hur tankar från översiktsplanen kan tas vidare för att belysa en specifik fråga lite närmare. För att Fyrisstråket ska få en helhet där dess olika delar hänger ihop kan ett arbete som detta vara ett bra verktyg, till exempel eftersom det med stor sannolikhet skulle ingå många olika aktörer om planerna skulle realiseras. Förutom att olika markägare berörs så är området tillräckligt stort för att stråkets utveckling sannolikt skulle ske i olika etapper och med olika utförare. De olika åtgärderna som presenteras i åtgärdsprogrammet

hamnar dessutom inom olika utförandefaser. Programmet tar upp både direkta åtgärder som är förvaltningsfrågor och sådana åtgärder som kräver gestaltning eller till och med ändringar i detaljplaner. Att öka naturvärden handlar till exempel åtminstone till viss del om förvaltning, exempelvis när det gäller åtgärder som att öka andelen död ved i strandzonen, medan det i fråga om att till exempel öka platsens rekreativa effekter handlar både om gestaltning och förvaltning. Genom åtgärdsprogrammet för Fyrisstråket skulle en samsyn på området kunna bildas så att helheten blir som önskvärt samtidigt som en variation kan finnas i och med att olika etapper utvecklas i olika omgångar, i olika utförandefaser och på olika sätt. Åtgärdsprogrammet bidrar till att sudda ut gränserna mellan vad som planering respektive gestaltning och förvaltning, och visar att alla delar inom byggprocessen är viktigt för ett hållbart resultat.

VIDARE UTREDNINGAR

Det här arbetet presenterar teorier om kultur, natur, och rekreation vid Fyrisån i Uppsala, och åtgärdsprogram för Fyrisstråket. Åtgärdsprogrammet är övergripande och erbjuder inte detaljerade svar på hur den exakta gestaltningen kan se ut. Jag tror att ett sådant här arbete, ett av mer övergripande karaktär, kan ligga som en grund för fortsatta utredningar av området och till en mer detaljerad utformningsplan. Vid en mer detaljerad studie kan även experter inom olika professioner kopplas in så som biologer, trafikplanerare och kulturhistoriker med flera.

Förutom att gå in närmare i detalj behöver också övriga sträckor av Fyrisstråket utredas, förslagsvis med de metoder som jag använt. För att få ett sammanhållet stråk skulle frågor som markunderlag, skyltar, och anslutningar till övrigt cykelvägnät kunna ses över.

REFERENSER

REFERENSER

TRYCKTA KÄLLOR

Bjelke, U. & Sundberg, S. (red.) (2014).

Sötvattensstränder som livsmiljö – rödlistade arter, biologisk mångfald och naturvård. ArtDatabanken Rapporterar 15. Uppsala: ArtDatabanken SLU

Gerell, R., Gustafsson, L., Ingelög, T., Johansson, O., Lindberg, P. G., Linder, P., Löfroth, M., Pålsson, L., Rafstedt T. & Rosén, E. (1996). *Naturtyper*. s. 39-65. Sveriges nationalatlas - Växter och djur.

Grahn, P. & Ottosson, Å. (2010). *Trädgårdsterapi*. Bonnier existens.

Grahn, P. (2005). Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar. I Johanson, M & Küller, M. (red.), *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, ss. 245-260.

Grundsten, C. (1991). *Våtmarkerna*. s 50-53. Sveriges nationalatlas - Miljön.

Harnesk, H. & Oscarsson, U. (1995). *Uppsala - från liten medeltidsstad till Sveriges fjärde stad*. Uppsala: Upplands fornminnesförbund och Upplandsmuseet

Hartig, T. (2005). Teorier om restaurativa miljöer - förr, nu och i framtiden. I Johanson, M & Küller, M. (red.), *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, ss. 263-279.

Hjort, I. (2003). *Ekologi - För miljöns skull*. Stockholm: Liber.

Hygge, S. (2005). Bullers effekter på människor. I Johanson, M & Küller, M. (red.), *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, ss. 37-49.

Kaplan, R., Kaplan, S. & Ryan, R.L. (1998). *With People in Mind - Design and Management of Everyday Nature*. United states of America: Island Press.

Küller, R. (2005). Miljöpsykologins uppkomst och utveckling i Sverige. I Johanson, M & Küller, M. (red.), *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, ss. 17-29.

Lundberg (red.) (u.å.) *Uppsalas byggnader*. Uppsala: Ord&Form AB

Lundwall, U., Isaksson, I. (2006). *Närnaturboken - Idéer för att utveckla biologisk mångfald*. Svenska naturskyddsföreningen och centrum för biologisk mångfald.

Nyström, J. & Tonell, L. (2012). *Planeringens grunder - en översikt*. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Schnell, J-B. (1990). Hur kan vi skydda och vårda våra kulturmiljöer? I Blomkvist, N. (red.), *Kulturmiljö - historien i landskapet*. Sveriges Utbildningsradio, ss. 145-156.

Sorte, G., J. (2005) Parken för Homo Urbanis - stadsmänniskan. I Johanson, M & Küller, M. (red.), *Svensk miljöpsykologi*. Studentlitteratur, ss. 227-240.

Thunman, D. (1995) *Årike Fyris - Delplan 1: Kulturmiljö*. Uppsala kommun: Kulturförvaltningen

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Boverket (2007a) *Bostadsnära natur - inspiration & vägledning*. http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2007/bostadsnara_natur.pdf [2016-10-11]

Degerman, E., Halldén, A. & Törnblom, J. (2005). *Död ved i vattendrag- Effekten av skogsålder och naturligskyddszon på mängd död ved*. Levande skogsvatten. Solna: Världsnaturfonden WWF. <http://www.wwf.se/source.php?id=1120048> [2016-10-11]

Nationalencyklopedin (2016a). *Fyrisån*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/fyrisån> [2016-10-11]

Nationalencyklopedin (2016b). *Rekreation*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/rekreation> [2016-12-08]

Nationalencyklopedin (2016c). *Ekoton*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ekoton> [2016-12-01]

Riksantikvarieämbetet (2011a). 2. *Kulturmiljö - att tänka i tid*. <http://www.raa.se/kulturarvet/kulturpolitik/da-och-nu-att-bevara-anvanda-och-utveckla-kulturmiljon/kulturmiljo-att-tank-i-tid/> [2016-12-01]

Riksantikvarieämbetet (2011b). 3. *Kulturmiljö mår bra av att användas!* <http://www.raa.se/kulturarvet/kulturpolitik/da-och-nu-att-bevara-anvanda-och-utveckla-kulturmiljon/kulturmiljo-mar-bra-av-att-anvandas/> [2016-12-01]

Riksantikvarieämbetet (2012). *Det biologiska kulturarvet*. <http://www.raa.se/kulturarvet/landskap/det-biologiska-kulturarvet/> [2016-12-01]

Statens fastighetsverk (2016a). *Carolina Rediviva, Uppsala*. <http://www.sfv.se/sv/fastigheter/sverige/uppsala-lan-c/carolina-rediviva-uppsala/> [2016-12-01]

Statens fastighetsverk (SFV) (2016b). *Uppsala slott*. <http://www.sfv.se/sv/fastigheter/sverige/uppsala-lan-c/uppsala-slott-uppsala/> [2016-10-11]

Sveriges arkitekter (2016). *Att bli och vara landskapsarkitekt*. <https://www.arkitekt.se/att-bli-och-vara-landskapsarkitekt/> [2016-10-11]

Sveriges geologiska undersökning (2016). *Isälvsediment - spår av isälvarna*. <http://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/isen-smalter/isalvsediment-spar-av-isalvarna/> [2016-12-01]

Uppsala kommun (2010a) *Översiktsplan 2010 för Uppsala kommun*. https://www.uppsala.se/contentassets/886fdc4d05614bcba2fa6191580c725f/oversiktsplan_2010_200dpi.pdf [2016-10-11]

Uppsala kommun (2014). *Kulturmiljöprogram*. <https://www.uppsala.se/contentassets/246c85ccec73410f974916462b78ee8c/kulturmiljoprogram-kapitel-1-5.pdf> [2016-12-01]

Uppsala Kommun (2016a). *Befolkningsstatistik*. <https://www.uppsala.se/boende-och-trafik/kartor-och-statistik/befolkningsstatistik/> [2016-10-11]

Uppsala kommun (2016b). *Befolkningsprognos för Uppsala kommun 2016-2050*. <https://www.uppsala.se/contentassets/f09f9e6b994f41408c66064a2da8470b/befolkningsprognos-2016-2050.pdf> [2016-10-11]